

„Nagy tüzet kiált a tűzoltó”¹

Az 1956-os forradalommal összefüggő hallgatói fegyelmi eljárások a pécsi jogi karon és a pedagógiai főiskolán

Az 1956-os forradalom pécsi eseményeinek meghatározó szereplői voltak a három felsőoktatási intézmény – a Pécsi Pedagógiai Főiskola (PPF), a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának – hallgatói. A forradalom pécsi napjait feltáró, bőséges és részletes szakirodalom az események nyitányának tekinti az 1956. október 22-én megtartott Diákszemélyzetet,² a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) egyetemi és főiskolai irodáit pedig a megmozdulások egyik fő szellemi és szervező központjaként említi.³

A hallgatók forradalomban való részvétele rendkívül sokrétű volt: nagy számban vonultak ki a városi tömegtüntetésekre, a MEFESZ által delegált küldöttek pedig jelen voltak a megyei forradalmi testületekben és az egyetemi munkástanács ülésein. A hallgatók röplapokon terjesztették a Diákszemélyzet követeléseit, de üzemetek, bányákat és Pécs környéki településeket felkeresve szóban is ismertették azokat, sok esetben elősegítve ezzel a helyi forradalmi testületek, bizottságok megalakulását és munkáját. Az október 28-án felállított pécsi nemzetőrséget egy bányász zászlóalj mellett két, összesen kb. 500 főből álló egyetemi zászlóalj alkotta, mely fő feladatának a rendfenntartást tekintette, de közreműködtek az ávós tisztek felkutatásában és begyűjtésében, valamint a megyei pártbizottsági székház elfoglalásában is. A város délkeleti, illetve nyugati határterületein védelmi feladatokat ellátó egyetemi zászlóaljakat a szovjet csapatok közeledtének hírére november 3-án visszarendelték, másnap pedig a 48-as téri kollégiumban megjelenő szovjet katonák előtt az orvosegyetemi zászlóalj letette a fegyvert. A joghallgatókból, illetve a pedagógiai főiskolai hallgatókból álló zászlóalj néhány tagja azonban a szovjet csapatokkal szemben fegyveres ellenállást megkísérlő „mecseki láthatatlanokkal” a Pécszet övező hegyekbe húzódott, majd jó részük a következő napokban visszatért a városba. November 4-e után több hallgató Jugoszlávián, illetve Ausztrián keresztül elhagyta az országot, míg a városban

1 A tanulmány elkészítéséhez szükséges kutatás a Pécsi Tudományegyetem Közhasznú Alapítvány 2016. évi pályázati támogatásával valósult meg.

2 A pécsi Diákszemélyzetet a korabeli sajtóban és a résztvevők által írott visszaemlékezésekben nagybetűvel írják, és így használja a forradalom 1956-os eseményeinek ismert kutatója, Rozs András is. Tanulmányomban én is e gyakorlatot követem. Lásd Rozs 2009.

3 Rozs 2004. 381. Az 1956. október–novemberi események rövid összefoglalása során Rozs András munkáira hagyatkoztam, aki több tanulmányában is foglalkozott a forradalom pécsi és baranyai történéseivel, ezen belül is kiemelten az egyetemisták és főiskolások részvételével. A téma legrészletesebb kifejtését lásd Rozs 2004. Az egyetemi–főiskolai nemzetőrség tevékenységére lásd továbbá: BÁN 2008. 71–74. A forradalom egykori (főként orvosegyetemista) résztvevőitől számos visszaemlékezés jelent meg. Péter Károly 1997-es összeállítása nemcsak a forradalomról és az azt követő megtorlásról, hanem az érintettek rendszerváltást követő rehabilitációjával összefüggésben is számos értékes forrást közöl, lásd PÉTER 1997. Debreczeni László művei elsősorban a megtorlás időszakával foglalkoznak, lásd például DEBRECZENI 2004.

maradók egy része élelmiszerral, kötszerrel és fegyverekkel próbálta segíteni a Mecseken harcolókat. November folyamán a hallgatók nagy része a kollégiumokban vagy pécsi ismerősöknél talált szállást, majd a közlekedés helyreállításával hazatért. Az itt maradók közül néhányan a hónap végén röplapterjesztéssel igyekeztek támogatni a munkástanácsok sztrájkkezdeményezéseit.

A forradalmat követő megtorlás fokozatosan öltött tömeges jelleget. A statáriális bíráskodás 1956. decemberi bevezetése, az egyre szélesebb körű letartóztatások, az 1957 februárjában kezdődő és hamar kiszélesedő büntetőeljárások mellett tavasszal a felsőoktatási intézmények falain belül is megindult a felelősségre vonás. 1958. január 1-jéig országosan összesen 535 hallgató ellen indítottak fegyelmi eljárást, melyből 522 esetben született elmarasztaló határozat: 103 hallgatót zártak ki az ország összes egyeteméről és főiskolájáról, 38 főt az adott felsőoktatási intézményből távolítottak el, 381 hallgató pedig tanulmányainak hosszabb-rövidebb megszakítására kényszerült vagy megrovásban részesült.⁴

Takács Tibor a budapesti egyetemistákat ért megtorlás kapcsán – a hallgatók nagyarányú forradalmi részvétele és ezzel szemben a megtorlást elszenvedők közötti relatív alulreprezentáltságuk összefüggéseit vizsgálva – részletesen kimutatta, hogy a büntetések nem feltétlenül álltak ok-okozati összefüggésben a megvádoltak forradalom alatti tevékenységével.⁵ A Kádár-kormány ellenforradalmi narratívájában ugyanis a forradalmi eseményekben aktív, de legitimációs szempontból a restaurációhoz nélkülözhetetlen egyetemistáknak (csakúgy mint a munkásoknak) a félrevezetett, de jószándékú és becsületes „októberi tévelygők”⁶ szerepköre jutott.⁷ Ennek megfelelően a hallgatók ügyeit vizsgáló fegyelmi bizottságokat a hivatalos propaganda nem megtorló, hanem elsősorban nevelési eszközként látta, melynek feladata az lett, hogy – ahogy a *Magyar Ifjúság*, a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) lapjának szerzője fogalmazott – azokkal, akik „az ellenforradalom útjára sodródtak”, megértessék, „hol a helyük”.⁸

A Pécsi Pedagógiai Főiskolán és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán zajló fegyelmi eljárások azonban azt mutatják, hogy a megvádolt hallgatók nagyon is a „helyükön” érezték magukat. A „helyüket” egyelőre épp azok nem találták, akiknek az „utat” kellett volna mutatni.⁹

⁴ MNL OL M-KS 288–33/1958. 9. ő. e. Kimutatás a lefolytatott fegyelmi vizsgálatokról és határozatokról (1958. jan. 1.), d. n. A disszidált hallgatókat (összesen 2 879 főt) szintén kizárták.

⁵ TAKÁCS 2009.

⁶ SZABÓ László: Fegyelmezgetünk? Fegyelmezgetünk? *Népszabadság*, 1957. jún. 12. 5.

⁷ A „megtévesztett” ifjúság ellenforradalmi narratívába illesztésének folyamatára részletesen lásd TAKÁCS 2009. 304–316.

⁸ S. M.: Szigorú emberséggel, az Orvosegyetemi Fegyelmi Bizottság munkájának margójára. *Magyar Ifjúság*, 1957. júl. 13. 2.

⁹ A tanulmányban a hallgatók álláspontjának ismertetéséhez döntően az általuk 1957 tavaszán és nyarán írt fellebbezéseket használtam fel annak érdekében, hogy a megtorlás elszenvedőit ne csak a „hatalom-gyártotta” forrásokon, ti. az eljárások jegyzőkönyvei által szólaltassam meg. Vö. FARKAS 2006. 146. E szemponthoz való ragaszkodás tette szükségessé, hogy a vizsgálatból egyelőre kizárjam a pécsi orvostanhallgatókat, akik a főiskolásokhoz és jogászhallgatókhoz hasonló aktivitással, eredményesen kapcsolódtak be a forradalmi eseményekbe. A pécsi medikusok fellebbezéseit ugyanis mindeztidáig nem sikerült feltárnom. Az 1956-os forradalommal összefüggő fegyelmi eljárások iratai ugyanis a pécsi felsőoktatási intézmények levéltári iratanyagában nem, vagy csak nagyon hiányosan található meg. Az eljárások rekonstrukcióját az tette lehetővé, hogy éppen a fellebbezések miatt a tárgyalások dokumentációját beküldték a Művelődésügyi Minisztériumba.

A fegyelmi eljárások megindulása

Az egyetemeken és a főiskolákon belüli megtorlás kezdetét a téma több kutatója is a Művelődésügyi Minisztérium (MM) 1957. április 19-i utasításában jelöli meg.¹⁰ Ebben Szigeti József miniszterhelyettes, követve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Ideiglenes Intéző Bizottságának pár nappal korábbi határozatát,¹¹ felszólította a felsőoktatási intézmények vezetőit, hogy fegyelmi eljárás útján vonják felelősségre azokat az oktatókat, dolgozókat és hallgatókat, akik „*az ellenforradalmi felkelés idején hangadó szerepet vittek és ma is káros politikai tevékenységet fejtenek ki*”, illetve „*ellenforradalmi szervezkedésben vagy ellenforradalmi cselekmények végrehajtásában közreműködtek.*”¹² Az utasítás az adminisztratív intézkedések szükségességét azzal indokolta, hogy bár a kormány intézkedései, valamint az MSZMP- és KISZ-szervezetek munkája nyomán az egyetemeken és főiskolákon is megindult a „*politikai kibontakozás*”, az oktatók és hallgatók között „*még mindig található olyan személyek, akik az ellenforradalmi időszakban szerepet játszottak és akiknek jelenléte, magatartása, ellenséges megnyilatkozásai akadályozzák a tisztultabb eszmei-politikai légkör kialakulását.*” Szigeti néhány nappal később, április 27-én az érintett intézményvezetőknek részletes eligazítást is tartott a lebonyolítás menetéről és szempontjairól.¹³ A budapesti, debreceni és szegedi egyetemeken ezt követően rendelték el az eljárások megindítását, a határozatok pedig döntően június–július folyamán születtek meg.¹⁴ A pécsi jogi karon azonban április közepén már javában zajlott a fegyelmi vizsgálat, sőt, a pedagógiai főiskolán le is zárult: a kizárt hallgatók fellebbezéseit a miniszteri utasítás kiadásakor már meg is érkeztek az MM Felsőoktatási Főosztályára.

A pécsi felsőoktatási intézmények február–március folyamán megalakuló MSZMP-alapszervezeteiben ugyanis a felelősségre vonás *igénye* már jóval korábban megjelent, így a pártszervezetek a konkrét központi utasítást megelőzve már márciusban többször kísérletet tettek az eljárások kikényszerítésére.

A forradalmat megelőzően a jogi kari pártalapszervezetnek 59, a pedagógiai főiskolainak 60 tagja volt.¹⁵ A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) hivatalos feloszlásával a pártszervezet mindkét intézményben felbomlott, az egykori tagok közül néhányan november–december folyamán az MSZMP valamelyik területi pártszervezébe kérték felvételüket. Az egyetemi–főiskolai MSZMP-alapszervezetek létrehozásának gondolata 1957. január elejéig nem vetődött fel, 1956 decemberében a kérdés nem is tűnt aktuálisnak. Rendszeres munka, oktatás nem folyt, ráadásul a forradalmi követelések szellemében párbeszéd kezdődött a felsőoktatási intézmények autonómiájáról. Az Oktatásügyi Minisztérium (OM)

¹⁰ UNGVÁRY 1994. 77–78.; BECK – GERMUSKA 1997. 139., 150–151.; SZABÓ 2006. 436.; ARGEJÓ 2010. 139.

¹¹ Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. április 16-i ülésének határozata. In: MSZMP IVT III. 110.

¹² PTE EL VIII.205.b. Biz. 9–1956/57. Egyes adminisztratív intézkedések megtétele az egyetemeken és főiskolákon, 1957. ápr. 19.

¹³ BECK – GERMUSKA 1997. 139.; SZABÓ 2006. 436–437.

¹⁴ Lásd pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/18/1957. A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem fegyelmi ügyei; 847/855–11/19/1957. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Természettudományi Kar fegyelmi ügyei; 847/855–11/20/1957. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának fegyelmi ügyei; 847/855–11/22/1957. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Karának fegyelmi ügyei. UNGVÁRY 1994. 77.; BECK – GERMUSKA 1997. 150–157., 168–181.; SZABÓ 2006. 440–441.; ARGEJÓ 2010. 144–149.

¹⁵ SZÜTS 1978. 89.; SÍKFŐI 1980. 295.

ugyanis december elején véleményezésre küldte ki az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) rektora, Világhy Miklós által jegyzett autonómiajavaslatot, mely rendkívül széleskörű önkormányzatot biztosított az egyetemeknek,¹⁶ többek között kimondva, hogy az intézmények ügyeit intéző testületekben csak az egyetemi tanároknak és magántanároknak van helye – tehát a párt képviselőjének nincs.¹⁷ 1956 decemberében és januárjában a felsőoktatási intézmények tanácsai a javaslat megvitatásával és kiegészítésével voltak elfoglalva, a POTE tanácsülésén az is felmerült, hogy a törvényerejű rendeletbe expressis verbis kerüljön bele: „*az egyetem politikai párt, vagy pártok befolyásától teljesen függetlenül működő önkormányzattal rendelkező állami intézmény.*”¹⁸ A kormány és a minisztérium korábbi befolyásának helyreállítása és az oktatás megkezdése érdekében januárban valóban a reformok kezdeményezőjének szerepkörében tűnt fel, és több, bár inkább szimbolikus kérdésben engedett, így például az egyetemek visszakapták a doktori cím adományozásának jogát. A Világhy-féle tervezet körbeküldését ugyanakkor a központi pártszervek kezdetől fogva felháborodással fogadták, a budapesti pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztálya pedig úgy fogalmazott, hogy a tervezet „*amelyhez fogható az egész világon nincs, semmibeveszi a magyar törvényeket, lehetővé teszi az egyetemeknek a legreakciósabb ideológia terjesztését és a kommunisták kiszorításának eszközévé válhat. (...) Sok helyütt – bár az autonómia nincs elfogadva, máris egy képzelt autonómia alapján vezetik az egyetem ügyeit.*”¹⁹ Azonban ahogy január folyamán az MSZMP országos és intézményi szintű befolyása is fokozatosan erősödött, az egyetemi autonómiáról folyó viták ellehetetlenültek.²⁰

A pécsi jogi karon a volt MDP-tagok január közepén kezdtek egyeztetni a pártalapszervezet létrehozásáról. Az MSZMP jogi kari alapszervezetét hivatalosan 1957. február 8-án alakították meg. Ideiglenes Intéző Bizottságának elnöke a Pécsi Egyetemi Könyvtár könyvtárosa, Wimmer Imre lett.²¹ A szépirodalmi ambíciókkal is bíró könyvtáros 1957.

16 A tervezet az egyetemi önkormányzat körébe utalta többek között az intézmény szervezetének és tananyagának meghatározását, vezetőinek megválasztását, az oktatók kinevezését, a tudományos fokozatok adományozását és biztosította az egyetemnek önálló gazdálkodását. PTE EL VIII.203.b. 841–30/1957. Törvényjavaslat az egyetemekről, d. n.

17 Vö. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 274/1950. (XI. 23.) MT. sz. rendelete a tudományegyetemek és műszaki egyetemek szervezetének szabályozása tárgyában, 1950. nov. 23. In: DMOT I. 483–489.

18 PTE EL VIII.203.b. 70. d. 841–30/1957. Hozzászólás a „Törvényjavaslat az egyetemekről” című tervezet-hez, d. n.

19 MNL OL M-KS 288–21/1957. 11. ő. e. Helyzetkép az egyetemi év továbbfolytatása előtt, d. n.

20 A Világhy-féle autonómia-tervezetre és sorsára részletesen lásd BECK – GERMUSKA 1997. 133–145.

21 Wimmer Imre, eredeti nevén Wimmer M. Anzelm (1899–1965) 1915-ben lépett a szervita rendbe, 1922-ben szentelték pappá Firenzében. Az 1920–30-as években eljutott többek között Bécsbe, Németországba, Párizsba, Olaszországba és Belgiumba is. Magyarországra 1937-ben tért vissza, ezt követően a rend egyik legaktívabb lelkesítő írója, lapszerkesztő, fordító, az egri rendház főnöke volt. 1946-tól többször tartott előadást a Szociáldemokrata, illetve a Magyar Kommunista Párt felkérésére, ezért 1948-ban kizárták a rendből. (PEK TGYO ETKK MS 1243.I. Cselédek neveltje. Egy viharos élet története. Naplótörredék. 1959.; FEKETE 2009. 125–126., 165–169.) A Pécsi Egyetemi Könyvtárban 1951-től 1959-es nyugdíjazásáig dolgozott. (PTE EL VIII.214. PEK Személyi lapok, Wimmer Imre; illetve Bárdi Ilona, a Pécsi Egyetemi Könyvtár egykori munkatársának közlése.) Továbbra is gyakran publikált, immár a klerikális reakció témakörében a *Dunántúli Napló*-ban. 1963-ban Ausztriába disszidált és visszatért a szervita rendbe. Az alsó-ausztriai gutensteini kolostorban halt meg 1965-ben. (FEKETE 2009. 169.) Cseppet sem szokványos életútja során többször is tervezte önéletrajzáának megírását, az ötvenes években „*Rómától Moszkváig*”, majd „*Cselédek neveltje*” címmel. (PEK TGYO ETKK MS 1243.I.7. Rómától Moszkváig. Visszaemlékezéseim vázlata. Pécs 1955.; MS 1243.I.8.

május végén – vélhetően önszorgalomból – elkészítette a jogi kar „Fehérkönyvé”-t,²² melyben részletesen kitért a pártszervezés körülményeire is. A kéziratot – Wimmer érintettsége okán is – erős forráskritikával kell kezelni, annyi azonban bizonyos: amint felmerült az MDP egykori tagjaiban az MSZMP-alapszervezet létrehozásának gondolata, újjáéledtek régi keletű személyi és ideológiai konfliktusaik is.

A jogi kar hét professzorából 1956 októbere előtt hárman voltak párttagok: a Budapestről lejáró Halász Pál docens, a Pécsi Egyetemi Könyvtár egykori igazgatója²³ és Szamel Lajos professzor,²⁴ valamint az akkori dékán, Kocsis Mihály.²⁵ A „budapestiek” és Kocsis között azonban komoly szakmai, ideológiai és személyi ellentétek feszültek, melyek a párttagságot is két táborra osztották.²⁶ Eleinte úgy tűnt, hogy 1957 januárjában a kari MSZMP-alapszervezet megalakításának folyamatát a „budapestiek” és támogatóik (köztük a Marxizmus-Leninizmus Tanszék több oktatója) irányítja: az első megbeszélésekre Kocsis Mihályt el sem hívták. A január 31-én 22 fővel megalakított alapszervezetet azonban a városi pártbizottság, mely a „budapestiek” és Kocsis konfliktusában már 1956 októbere előtt is egyértelműen az utóbbi mellett foglalt állást,²⁷ nem hagyta jóvá. 1957. február 8-án a döntést tárgyaló alapszervezeti ülésen – Wimmer leírásából következtethetően – botrányos jelenet játszódhatott le: a Marxizmus-Leninizmus Tanszék oktatóinak többségét kizárták az alapszervezetből és eltávolították a teremből.²⁸ A bent maradtak – Wimmer, Baranyai Ferenc, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék egyik tanársegédje és öt joghallgató – új vezetőséget választott: az Ideiglenes Intéző Bizottság elnöke Wimmer,

Cselédek neveltje. Egy viharos élet története. Naplótöredék. 1959.). A gutensteini rendházban „*Perbe fogom önmagam*” címmel írt naplót. (FEKETE 2009. 169.) A Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont kéziratgyűjteményében található, szoros történelmi-politikai kontextusba ágyazott visszaemlékezéseinek és gazdag irathagyatékának részletes feldolgozása jelenleg is zajlik. PEK TGYO ETKK MS 1243.I–XIII. Wimmer Imre iratai.

²² Wimmer Imre irathagyatékában a „*Jogtudományegyetemi Fehérkönyv*” III. fejezete maradt fenn. Az 1957. május 27-i keltezésű kézirat a szovjetek 1956. november 4-i bevonulásától 1957. február elejéig tárgyalja elsősorban a pártszervezet megalakulásával kapcsolatos eseményeket. PEK TGYO ETKK MS 1243.II.11. *Jogtudományegyetemi Fehérkönyv* III., 1957. máj. 27.

²³ Halász Pál (1914–1963) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1957), posztumusz doktora (1967). 1938-tól kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba. 1951 és 1952 között a Pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1951-től a PTE ÁJK Állam- és Jogelmélet Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense, 1957-től tanszékvezető egyetemi tanár. SZOTÁCZKY 1980. 120–125.; Elbúcsúztatták dr. Halász Pál egyetemi tanárt. *Népszabadság*, 1963. szept. 24. 2.

²⁴ Szamel Lajos (1919–1998) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1954), majd doktora (1963). 1945-től a Nemzeti Parasztpárt, 1947-től a Magyar Kommunista Párt, majd az MDP tagja. 1950-től oktatott Pécsen, eleinte párhuzamosan az Alkotmányjogi és az Államigazgatási Jogi Tanszéken. 1956-tól 1958-as nyugdíjazásáig az Államigazgatási Jogi Tanszék vezetője volt. HALASI 1980. 216.; SZAMEL 1980. 254–159.

²⁵ Kocsis Mihály (1899–1970) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1954), majd doktora (1968). 1951-től 1956-ig a PTE ÁJK dékánja, 1951-től 1969-es nyugdíjazásáig az Eljárásjogi Tanszék vezetője. 1928-tól különböző igazságszolgálati munkakörökben dolgozott, dékáni kinevezése előtt megyei bírósági elnök volt. VARGHA 1980. 185–186.

²⁶ MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.; MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a pécsi városi és egyetemi pártszervek működéséről, 1957. dec. 16.; ROZS 2004. 356.

²⁷ MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.

²⁸ PEK TGYO ETKK MS 1243.II.11. *Jogtudományegyetemi Fehérkönyv* III., 1957. máj. 27.

titkára Baranyai lett. Az új összeállítású alapszervezetet hamarosan a városi pártbizottság is jóváhagyta. A megalakítás elhúzódsáért Wimmer egyértelműen a „*revizionisták*”-nak bélyegzett budapesti professzorokat és az „*uszályukba kerül*” marxista oktatókat tette felelőssé, akik – véleménye szerint – a „*Rákosizmus elleni harc*” mögé bújva akadályozták a pártszervezést.²⁹ A rendelkezésre álló források alapján utólag nehéz megállapítani, hogy a konfliktusban a nyilvánvaló személyi ellenszenv valóban öltött-e politikai színezetet, különösen, hogy hosszabb távon a probléma végül a „*revizionisták*” többségének pártszervezetbe való integrálódásával oldódott meg.³⁰

Februárban azonban az alapszervezet csekély létszáma és a professzori tag hiánya miatt még meglehetősen súlytalan volt,³¹ ám pozíciója megszilárdításához március első napjaiban komoly segítséget kapott Balogh Elemér pártfőiskolai tanár, az MSZMP vidéki szervezőjének személyében. Balogh az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya megbízásából február utolsó napjaiban érkezett Pécsre, hogy szélesebb körben ismertesse az Ideiglenes Központi Bizottság 1957. február 26-i ülésén elfogadott határozatát, mely a Kádár vezette „keményvonalasok” pártvezetésén belüli győzelmének eredményeként revidálta a forradalmi események 1956. decemberi párthatározaton nyugvó, addigi értelmezését. A határozat árulóként bélyegezte meg a „Nagy–Losonczy-csoportot”, rendkívül kitérítve ezáltal az „ellenforradalminak” minősíthető cselekmények sorát, és egyértelműen jelezte, hogy a párt erőit a „szektás jelenségek” felszámolása helyett a „*revizionizmus*” és „ellenforradalom” elleni küzdelemre kell összpontosítani.³² Balogh több előadást is tartott Pécsen,³³ március 1-jén pedig részt vett a jogi kar pártaktíváján, melyre több pártonkívüli tanszékvezető is meghívást kapott.³⁴ Előadásában kijelentette, hogy a pártszervezet a jogi karon „*félillegálisban*” van, ennek pedig az az oka, hogy „*állami vonalon nem tapasztalni az ellenforradalomban résztvevő tanárokkal, hallgatókkal szembeni határozott intézkedéseket. (Pl. egyetlenről eltávolítás, ösztöndíjmegvonás, csökkentés, stb.)*”³⁵ A szemrehányás egyértelműen Kauser Lipót dékánnak³⁶ szólt.

Kauser 1956. december 10-e óta látta el a dékáni feladatokat, Kocsis Mihály lemondása után. Kocsis 1951-től irányította a kart, rendkívül megosztó személyisége, vezetési

29 Az eseménysor Wimmer „*Fehérkönyv*”-be „*A revizionisták akciója*”, illetve a némiképp ironikus „*Lelkesedés tervez, az éberség végez*” fejezetcímmel került be. Noha a „*Fehérkönyv*”-ben ezt követően Wimmer még néhány mondaton keresztül ecseteli az alapszervezetre váró feladatokat, saját szerepére nem tér ki. PEK TGYO ETKK MS 1243.II.11. Jogtudományegyetemi Fehérkönyv III., 1957. máj. 27.

30 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

31 Kocsis Mihály ismeretlen okból február végéig nem kérte felvételét. MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

32 A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes Központi Bizottságának ülése. *Népszabadság*, 1957. febr. 28. 1–3. Vö. URBÁN 1993. 12–16.; ZINNER 2001. 200–207.; HUSZÁR 2012. 41–45.

33 Konzolidáció csak kompromisszum nélkül lehetséges. *Dunántúli Napló*, 1957. márc. 6. 1., 3.

34 A Balogh-féle pártaktíváról több feljegyzés is készült: MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.; Szamel Lajos feljegyzése a Művelődésügyi Minisztérium tudományegyetemi főosztályának, 1957. márc. 18.; Halász Pál feljegyzése a Művelődésügyi Minisztérium részére, 1957. márc. 19.; Bihari Ottó feljegyzése, 1957. márc. 19.; Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

35 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

36 Kauser Lipót (1882–1962) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1959). 1949-től 1958-as nyugdíjazásáig vezette a Polgári Jogi Tanszékét. 1950 és 1951 között, valamint 1957 januárja és júliusa között a PTE ÁJK dékánja. R[UDOLF] 1963. 398.

stílusa azonban folyamatos vitákat generált a párttag és pártonkívüli oktatók között egyaránt. Eltávolítása már 1956 januárja óta téma volt a központi pártszervekben, ám leváltását ekkor még nem kezdeményezték.³⁷ Kocsis dékáni tisztségéből való elmozdítása azonban a pécsi hallgatók 1956. október 22-i Diákparlamentjének konkrét követelése közé tartozott.³⁸ Mivel a jogi kari tanács október végén kimondta, hogy a hallgatók követeléseivel egyetért, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék vezetője azt ajánlotta Kocsisnak, hogy a következő kari tanácsülésen kérjen bizalmi szavazást maga ellen. Kocsis azonban elébe ment az eseményeknek, és október 30-án lemondott. November 4-e után a kari munkástanács feloszlásával visszavette a kar irányítását, ám december 10-én megismételte lemondását.³⁹ Sértettséggel vette ugyanakkor tudomásul, hogy lemondását a kari tanács – egy személyeskedésig fajuló vitát követően – azonnali hatállyal elfogadta, a kar irányítását pedig az új dékán megválasztásáig a prodékánra – azaz a kart Kocsis előtt irányító – Kauser Lipótra bízta.⁴⁰ Noha 1956. december 18-án az OM felszólította a felsőoktatási intézményeket vezetőik újraválasztására, a kari tanács nem választott új dékánt. A minisztérium azonban Kauser kinevezését „nagy ügybuzgalmára” tekintettel enélkül is megerősítette, noha néhány hónappal korábban „teljesen apolitikus magatartása” miatt még a tanszékről való eltávolítását tervezte.⁴¹ Kauser tevékenységével egyébként mind a kari, mind a városi pártszervezet elégedetlen volt, mivel – ahogy egy későbbi jelentésében a kari pártszervezet fogalmazott – „jobboldali beállítottságánál fogva (...) akadályozta, fékezte a Párt tevékenységét”.⁴² Ráadásul úgy vélték, mindebben Kausert „bizonyos minisztériumi körök” is támogatták. A pécsi pártszerveknek 1956 nyarán már valóban nem volt túl jó híre sem a minisztériumban, sem a központi pártszervekben.⁴³ Viszonyuk az OM-mel még 1956 tavaszán mérgesedett el azt követően, hogy Sulán Béla, a Tudományegyetemi Főosztály vezetője részt vett a pécsi pártszervek egyik taggyűlésén, és arra a megállapításra jutott, hogy „a pártszervek munkájában igen erős a szektás vonás, hiszen az elvtársak még a XX. kongresszussal [ti. az SZKP XX. kongresszusa – P. P.] kapcsolatos kérdésekben sem engedtek fel”.⁴⁴ A dékán-kérdés így a hivatalos kinevezéssel sem jutott nyugvópontra, és pár nappal a Balogh-féle pártaktíva előtt a kari tanács ülésén – a jelenlévő Szamel Lajos beszámolója szerint – „asztalverés”-ig fajuló vitát generált.⁴⁵

37 MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.; MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P6/2/1957. Jegyzőkönyv a PTE ÁJK 1956. december 10-i kari tanácsüléséről, 1956. dec. 10.

38 1956. október 22-i pécsi Diákparlament határozata. In: PÉTER 1997. 93.

39 MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P6/2/1957. Jegyzőkönyv a PTE ÁJK 1956. december 10-i kari tanácsüléséről, 1956. dec. 10.

40 MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P6/2/1957. Jegyzőkönyv a PTE ÁJK 1956. december 10-i kari tanácsüléséről, 1956. dec. 10.; MNL OL XIX-I-2-f. 421. d. 14/855–K29/5/1956. Dr. Kocsis Mihály kari dékán lemondása, illetve annak tudomásulvétele, 1956. dec. 11.

41 MNL OL XIX-I-2-f. 421. d. 14/855–K39/1956. Kauser Lipót felmentése, 1956. júl. 24.

42 MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ö. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.

43 MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. Tettamanti Károlyné [az MDP Tudományos és Kulturális Osztálya előadójának] feljegyzése a „Pécsi Jogi Kar problémái”-ról, 1956. aug. 4.

44 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a pécsi városi és egyetemi pártszervek működéséről, 1957. dec. 16.

45 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Szamel Lajos feljegyzése a Művelődésügyi Minisztérium tudományegyetemi főosztályának, 1957. márc. 18.

A márciusi pártaktíván Balogh Elemér az „ellenforradalmi elemekkel” szemben konkrét és mielőbbi erélyes fellépést sürgetett, majd hozzátette: *„bár az ittlelvő jogász elvtársakra furcsán fog hatni, neki az a véleménye, hogy nem kell olyan sokat bibelődni a törvényességgel”*.⁴⁶ Ezt követően pedig név szerint is megnevezte azokat az oktatókat és dolgozókat – Halász Pált, Szamel Lajost és Miszti László könyvtárigazgatót –, akik ellen fegyelmi eljárás indítását látta szükségnek. De élesen nyilatkozott a Marxizmus-Leninizmus Tanszék dolgozóiról is, akik véleménye szerint *„nagy többségükben belekeveredtek az ellenforradalmi eseményekbe, teljesen lejáratták magukat”*.⁴⁷ Ezt követően pedig kifejtette, hogy Kocsis Mihályt vissza kell helyezni a dékáni tisztségbe, mert *„az ellenforradalom mondatta le és nem dobhatunk oda senkit koncként az ellenforradalomnak”*.⁴⁸

Balogh előadása egyértelműen a jogi kari és a városi pártszervektől kapott információkra épült, noha ezt Wimmer Imre utóbb tagadta Miszti előtt, mondván Balogh a *„magával hozott adatok alapján”* javasolta a könyvtárigazgató leváltását.⁴⁹ A név szerint bírált személyek azonban jól láthatóan a kari pártalapszervezet tagjainak közvetlen környezetéből, régi ellenfelei közül kerültek ki. Bár elképzelhető, hogy valóban értesültek a központi pártszervek Miszti „helytelen” káderpolitikájáról, vagy arról, hogy az olvasóteremből eltávolította a párttörténeti irodalmat, az már kevésbé, hogy Balogh a kérdésben ne tájékozódott volna Wimmernél, aki maga is könyvtári dolgozó volt, vagy ne kért volna pontosabb információkat a marxista tanszéki dolgozókra vonatkozó vádakról a pártszervezet egyetlen oktató tagjától, Baranyai Ferencről, a Tanszék tanársegédjétől.⁵⁰ Kocsis dékánságának szóba hozása pedig a Kausserrel elégedetlen városi pártszervezet elképzeléseivel is egybeesett.⁵¹

Azt, hogy Balogh információi döntően a jogi kari pártalapszervezettől származtak, nem sokkal később a helyzet kivizsgálására küldött minisztériumi bizottság is megállapította.⁵² Balogh eljárását ugyanis nemcsak a név szerint megvádoltak és a pártonkívüli oktatók érezték sérelmesnek, de helytelenítette az aktíván szintén jelen lévő Zöld János, az MSZMP Tudományos és Kulturális Osztályának egyik alosztályvezetője is.⁵³ Balogh előadása ugyanis ismételt felhívta a figyelmet a kar kommunista oktatói közötti konfliktusokra, és felelevenítette Kocsisnak a lemondása körülményeiből fakadó sérelmeit. Az indulatok lecsillapítására érkező háromfős minisztériumi bizottság jelentésében megállapította, hogy Balogh túllépte hatáskörét, a jogi kari alapszervezet információit pedig alap-

46 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14. Bihari Ottó feljegyzése szerint Balogh itt verésre is utalt. MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Bihari Ottó feljegyzése, 1957. márc. 19.

47 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

48 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

49 MNL OL XIX-I-2-f. 425. d. 14/855–M17/1957. Miszti László levele Kállai Gyula művelődésügyi miniszternek, 1957. márc. 5.

50 MNL OL XIX-I-2-f. 425. d. 14/855–M17/1957. Miszti László elleni fegyelmi vizsgálat. Miszti a Balogh-féle pártaktíván elhangzottak miatt vizsgálatot kért önmaga ellen, az MM azonban az ügy kivizsgálása után nem tartotta indokoltnak fegyelmi eljárás indítását, és Misztit április közepén megerősítette könyvtárigazgatói beosztásában.

51 MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.; MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

52 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

53 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

talán gyanúsítgatásoknak minősítette, melyeket a pártszervezet tagjainak elfogultságával magyarázott. A bizottság ezért javasolta, hogy a megyei és városi pártbizottság vizsgálja felül a kari alapszervezet összetételét, váltsa le Wimmert és kezdeményezze Halász Pál és Szamel Lajos átigazolását. Noha az Agitációs és Propaganda Osztály vezetőhelyettese lapszéli megjegyzésében helytelenítette, hogy egy minisztériumi bizottság pártkérdésben hoz határozatot, Wimmert 1957. április második felében valóban Baranyai Ferenc, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék tanársegédje váltotta fel az Intéző Bizottság elnöki pozíciójában.⁵⁴ Ekkorra azonban a jogi kari pártalapszervezetnek a fegyelmi eljárások kikényszerítése érdekében indított második „akciója” már eredményre vezetett.

A Pécsi Pedagógiai Főiskola MSZMP-alapszervezete sok szempontból hasonló helyzetben volt. Elhúzódó szervezési nehézségek közepette március második felében mindössze heten alakították meg: öt hallgató, valamint az Orosz Tanszék egyik főiskolai tanára és a Kémia Tanszék egyik tanársegédje.⁵⁵ Az oktatók bevonása azonban itt is nehézségekbe ütközött: *„Beszéltünk minden volt MDP taggal, számos esetben. De nemet válaszoltak, ingadoztak, nem kívántak belépni a pártba. Csak a fokozódó gazdasági és politikai konszolidáció hatására léptek be, május elseje előtt. Általános óvatosság jellemezte őket. Belépésüket kollektíven szerették volna. Már az első alkalommal külön pártszervezetet akartak az oktatók. A hallgató alapítótágok mellőzésével.”* – számolt be az alapszervezet nagyjából egy évvel későbbi jelentése.⁵⁶ Az alapszervezet megalakulásáról hírt adó, március 22-i *Dunántúli Napló*-cikk azonban egyértelműen jelezte, hogy a főiskolai párttagok céljaik és módszereik tekintetében is követik a jogi kari alapszervezetet. A tagok ugyanis a pártszervezet létrejöttének okaként azt jelölték meg, hogy nem nézhetik tétlenül, hogy az *„ellenforradalom ideológiája – sajnos – több főiskolai hallgatónál, sőt oktatónál is termékeny talajra talált, akik... még ma is felszínen tartják az ellenforradalmi hangulatot.”*⁵⁷ Ezt követően pedig név szerint is megneveztek két-két oktatót és hallgatót, akik véleményük szerint *„aktívan támogatják az ellenforradalmat és ellenforradalmi eszméket terjesztenek”,* ezért *„érdemtelennek bizonyultak arra, hogy a főiskolán tanuljanak vagy tanítsanak”.* Ám ahogy a jogi kari dékán, úgy a főiskola igazgatója, Wéber Mihály sem mutatkozott eléggé készségesnek az eljárások megindítására.⁵⁸

Pár nappal később azonban az MSZMP Pécs városi pártbizottsága és a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság az egyetemi és főiskolai pártszervezetek segítségére sietett. 1957. március 29-én néhány pécsi üzem MSZMP-szervezetei által delegált tagokból álló, népes küldöttség látogatta meg a három pécsi felsőoktatási intézmény vezetőjét, követelve az „ellenforradalmi elemek” eltávolítását. Átnyújtottak egy névsort is, és közölték: ha

⁵⁴ MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

⁵⁵ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ö. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3. Vö. ÁBTLL 3.1.1. B–89071. Beszervezési javaslat, 1957. márc. 16.

⁵⁶ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ö. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

⁵⁷ Következésképpen megvalósítjuk pártunk célkitűzéseit. *Dunántúli Napló*, 1957. márc. 23. 3.

⁵⁸ Wéber Mihály (1916–2000) zoológus, 1949-től 1976-os nyugdíjazásáig a PPF Állattani Tanszékének vezetője. 1956 szeptemberétől vette át a főiskola igazgatását, miután az intézményt 1953 óta vezető Szántó Károly lemondott. Amikor az MM 1956 decemberében felszólította a felsőoktatási intézményeket vezetőik újraválasztására, Wéber bejelentette lemondását a Főiskolai Tanácsnak. A Tanács azonban úgy vélte, ha ezt elfogadják, az azt jelentené, hogy kifogásuk van Wéber addigi működése ellen, így újraválasztották. Wébert 1957 nyarán váltották le, a poszton addigi helyettese, Márk Bertalan követte. PTE EL VIII.205.a. PPF Tanácsának 1957. jan. 8-i tanácsulése, 1957. jan. 8.

„nem lesz intézkedés”, legközelebb háromezren jönnek.⁵⁹ A küldöttség megjelenése egyébként is kényszerhelyzetben találta az intézményvezetőket. Ekkorra ugyanis a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányságtól megérkezett az első hivatalos értesítés, mely már konkrét vádakat fogalmazott meg egyes hallgatókkal szemben.

A rendőrség január közepe óta fokozott megfigyelés alatt tartotta a pécsi egyetemistákat és főiskolásokat. Az oktatás mindkét intézményben 1957. január 14-én indult. Kauser 1957 júliusában úgy jellemezte az első napokat-heteket, hogy a „tanfegyelem (...) végig kielégítő volt. Rendzavarás nem fordult elő és általában nem volt ok panaszra. Sőt az előadások újrafelvételének első heteiben a hallgatók szinte kínos pedantériával ügyeltek a rendre.”⁶⁰ A dékán jellemzése azonban inkább a rendkívül küzdelmes félvetet maga mögött hagyni kívánó, jótékony „amnéziájának” tudható be, mintsem reális értékelésnek, amivel a problémákról rendszeresen tudósító Kauser is tisztában is volt.

A hallgatókat 1957 első heteiben még élénken foglalkoztatták a forradalmi események és következményeik. Az oktatás megkezdésekor a jogi kari MEFESZ is újjáéledt és programnyilatkozatot készített, melyben a hallgatók októberi követeléseit és az egyetem politikamentessége mellett kötelezte el magát.⁶¹ Diszkreditálása így azonnal megkezdődött,⁶² s hamarosan letartóztatták egy vezetőségi tagját. Január végén ugyanis a MEFESZ a forradalom negyedéves évfordulójára, 1957. január 23-ra tüntetést szervezett a Pécsi Nemzeti Színház *Bánk bán* előadására. A terv az volt, hogy a hallgatók eléneklik a Himnuszt és a Szózatot, Tiborc panasa után vastappsal tüntetnek, majd nemzeti színű zászlókkal kivonulnak az utcára. Belinszky Barnabás, a MEFESZ-bizottság egyik tagja több mint 400 színházjegyet vásárolt fel. Emellett arra buzdították a hallgatókat, hogy aznap fekete, illetve sötét ruhában jelenjenek meg az egyetemi előadásokon. A terv egy ismeretlen bejelentő révén a nyomozó hatóságok tudomására jutott, így a *Bánk bánt* levették a műsorról.⁶³ A szervezkedést a *Dunántúli Napló* provokációnak minősítette,⁶⁴ de pár nappal később Marosán György is kitért az „egyetemen megbúvó fasiszták provokációs szándékú tüntetés-tervé”-re a Pécsi Nemzeti Színházban tartott beszédében, utalva arra, hogy a kormány, ha kell, a „rakoncátlankodók” eltávolításával, de gondoskodni fog arról, hogy rend legyen az egyetemen.⁶⁵ 1957. január 31-én Belinszkyt tiltott demonstráció szervezése miatt előzetes letartóztatásba helyezték, az ezt követő napokban és hetekben pedig tizenhét egyetemistát

59 MNL OL M-KS 288–21/1957. 11. ó. e. Jegyzőkönyv 1957. április 8-án a Lenin Intézetben megtartott egyetemisták értekezletéről [sic!], 1957. ápr. 8. A POTE alapszervezetének egyik vezetőségi tagja a végrehajtott „akcióra” meglehetősen büszke volt. A Lenin Intézetben 1957. április 8-án, a felsőoktatási intézményekben zajló KISZ-szervezés tapasztalatairól tartott megbeszélésen az „ellenséges elemek” eltávolítása miatti nehézségekről panaszkodóknak is figyelmébe ajánlotta a pécsi példát: „A javaslatom, hogy hívjanak meg néhány markos termelészövetkezeti tagot és az majd megmondja nekik a magáét.” (A jegyzőkönyv kontextusából nem derül ki, hogy hozzászóló a „nekik” névmással az „ellenséges elemekre” vagy a vonakodó állami vezetőkre gondolt.)

60 MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P14/1957. Jelentés a Kar 1956–57. tanévi munkájáról, 1957. júl. 26.

61 Rozs 2004. 394.

62 A MEFESZ-nyilatkozat margójára. *Dunántúli Napló*, 1957. jan. 20. 4.

63 ÁBTTL V–141513. Határozat nyomozás elrendeléséről, 1957. jan. 31.; Rozs 2004. 394.

64 Meghiúsult provokációk. *Dunántúli Napló*, 1957. jan. 24. 3.

65 Mi fogjuk megünnepelni március 15-ét. Marosán György elvtárs beszéde a Pécsi Nemzeti Színházban. *Dunántúli Napló*, 1957. jan. 29.

hallgattak ki a tüntetéssel kapcsolatban.⁶⁶ A letartóztatás nyugtalanságot keltett a hallgatókban, annak törvényszerűségét Kauser is megkérdőjelezte.⁶⁷

Február elején azonban a rendőrség meglehetősen botrányos körülmények között lefolytatott, összehangolt kollégiumi razziaja után még jobban felbolydult a három felsőoktatási intézmény hallgatói és oktatói kara. 1957. február 8-án, délután negyed 7-re a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság megbeszélésre hívta a három intézmény vezetőjét. A lezajlott beszélgetés részleteit Kauser pár nappal későbbi feljegyzéséből ismerjük:

„A rendőrség szóvivője kifejtette, hogy ők – a rendőrség – segíteni kívánnak az egyetemi hatóságoknak a tanulás folyamatosságának biztosításában. Ezt köszönettel tudomásul vettük [ti. a három intézményvezető – P. P.], de kifejeztük ama kétségünket, hogy ez vajon történhetik-e rendőrileg és rendőri eszközökkel, megjegyezvén, hogy a tanítás mindhárom felsőoktatási intézménynél az újraindítás óta rendszeresen és zavartalanul folyik a hallgatóság igen kielégítő részvételével, nincsen tehát szükség semmiféle beavatkozásra. Ezután a rendőrség szóvivője közölte, hogy a rendőrségnek konkrét »adatok« vannak birtokában, amelyek szerint az egyetemi ifjúság jelentékeny mennyiségű fegyvert és löszert rejteget, valamint röpcédulákat és végül »adat« van arra is, hogy az ifjúság az egyetemet a napokban fel akarja robbantani. Ez utóbbi »adat« szavunkat vette és azt szóltanul, álmélkodva hallgattuk. Végül is a rendőrség szóvivője tudomásunkra hozta, hogy a rendőrség mindhárom diákokotthonban – az orvosi kari 48-as téri (volt Mór-kollégiumban) és Damjanich-utcai diákokotthonban, valamint a pedagógiai főiskola diákokotthonában (volt Pius Kollégium) – egyszerre razziát fog tartani most 7 órakor, tehát 5 perc múlva. A razzia nyomban meg is indult nagyszámú fegyveres és gumibotos rendőrcsapatnak mozgósításával.” [Kiemelések az eredetiben.]⁶⁸

Az este fél 8-tól éjjel negyed 1-ig tartó házkutatás során a rendőrök még a pincében és a kazánban felhalmozott szenet is felforgatták, de fegyvert vagy löszert nem találtak. A razzia során három hallgatót vettek őrizetbe: két orvostanhallgatót, egyiket egy röplap, másikat egy tankról készített fénykép miatt. A legnagyobb „fogás” vélhetően egy jogászhallgató lehetett, akinél egy 1956 novemberében írt naplót találtak. A hallgatókat megmotozták, sokuk adatait felírták, és fizikai incidensre is sor került: egy másodévest, akit a rendőrség az épületben való vezetésre szólított fel, egy zárt ajtó előtt kétszer is megpofoztak, mondván, félre akarta vezetni a karhatalmat. Kauser a pár nappal később a minisztériumnak írt zaklatott hangvétellű jelentésében részletesen elemezte az eset hallgatókra gyakorolt pszichés hatásait, jelezve, ha az ilyen „inzultusok” megismétlődnek, valóban robbanásra lehet számítani.⁶⁹

⁶⁶ ÁBTL V–141513. Belinszky Barnabás vizsgálati dossziéja.

⁶⁷ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/1957. Kauser Lipót levele az MM Felsőoktatási Főosztályának a Pécsi Nemzeti Színházba tervezett tüntetéséről, 1957. febr. 9.

⁶⁸ MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P5/1957. Kauser Lipót jelentése MM Felsőoktatási Főosztályának az egyetemi oktatást zavaró körülményekről, 1957. febr. 14.

⁶⁹ MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P5/1957. Kauser Lipót jelentése MM Felsőoktatási Főosztályának az egyetemi oktatást zavaró körülményekről, 1957. febr. 14. Az akción némiképp az MM is megbotránkozott, egy osztályvezető a következő megjegyzéssel továbbította Kauser feljegyzését Sulán Bélának, a Felsőoktatási Főosztály vezetőjének: „ez az akció túlzás! (...) Nem a »razzia« ellen van kifogásom, nem is a letartóztatások ellen, hanem ennek a módja, (...) [a] primitív – ha nem provokatív – motiválás [ti. a robbantásra való hivatkozás –

A legnagyobb arányú letartóztatásokra csak ezután került sor, a március 15-i nemzeti ünnep közeledtével, és a hatóság által meglehetősen eltúlzott Márciusban Újra Kezdjük!-szervezkedés elleni fellépéssel összefüggésben.⁷⁰ Március 13-án két orvostanhallgatót, két joghallgatót, és hat pedagógiai főiskolást vettek közbiztonsági őrizetbe,⁷¹ és ezt követően már rendszeresen hívtak be egyetemistákat és főiskolásokat kihallgatásra, melyek alapján a Politikai Nyomozó Osztály újabb és újabb információkra tett szert a hallgatók 1956. októberi és azt követő tevékenységéről. Egyes esetekben ezeket az intézmények vezetőivel is megosztották, másokat visszatartottak, hogy bizonyos hallgatókat kompromittáló adatok alapján ügynöknek szervezzenek be.⁷² Az első hivatalos megkeresés, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Osztályának értesítése a közbiztonsági őrizetbe helyezett hallgatókkal kapcsolatos vádakról 1957. március 25. körül érkezett be a felsőoktatási intézményekbe azzal a megjegyzéssel, hogy a rendőrség „javasolja” a nevezettek kizárását.⁷³

A kettős nyomás alatt Kauser a pécsi üzemek küldöttségének listáját a jogi kari MSZMP-alapszervezethez továbbította, amely azt kiegészítve másnap javaslatot tett fegyelmi eljárás indítására tizennyolc hallgató, valamint négy oktató (köztük a Marxizmus-Leninizmus Tanszék tanszékvezető docense) és a kar Terv- és Pénzügyi Osztályának vezetője ellen.⁷⁴ A lista nemcsak a neveket, hanem a konkrét vádak is tartalmazta. Ezen

P. P.] ellen kell szót emelni. Ilyen dologgal a valóban komoly és beavatkozást igénylő ügyek bagatellizálását éri el a hatóság. A pofont semmivel sem lehet megmagyarázni. Ezek már szerintem túlhajtásai a szükséges intézkedéseknek és lejáratják azokat és (...) a feszültséget fokozzák.” Pár nappal később Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztos levélben fordult Münnich Ferenchez, a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek miniszteréhez, jelezve, hogy bár maga is fontosnak tartja az adminisztratív beavatkozásokat, de a pécsi eljárást károsnak ítéli, mivel az ilyen indoklással megrendezett razzia megnehezíti az egyetemi állapotok konszolidálását. MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P5/1957. Kovách Ferenc feljegyzése Sulán Bélának, [1957]. febr. 21.; Kónya Albert levele Münnich Ferencknek, 1957. febr. 22.

⁷⁰ ÁBTL 3.1.1. A–88700. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. márc. 7.

⁷¹ PÉTER 1997. 286–287.; ROZS 2004. 395.; DEBRECZENI 2008. 261–262.

⁷² Az 1957 tavaszán beszervezett „Magda”, „Liliom”, „Ibolya”, „Sárdy/Sárdi” és „Toldi” fedőnevű ügynökök pedagógiai főiskolások voltak, kompromittáló adatok alapján szervezték be mindannyiukat. Az első négy főiskolás esetében az 1956-os forradalom alatti tevékenység szolgált a beszervezés alapjául, „Toldi” esetében egy 1957. márciusi, a nyomozó hatóságok által szándékosan eltúlzott fegyelmi vétség. Szintén 1957 tavaszán szerveztek be egy másodéves joghallgatót, „Vasas” fedőnéven, esetében a beszervezés körülményei nem ismertek. ÁBTL 3.1.2. M–13157. „Magda”; 3.1.1. A–88700. „Liliom”; 3.1.2. M–22532. „Sárdy”/„Sárdi”; 3.1.1. B–94289. „Ibolya”; 3.1.2. M–13155. „Vasas” c. dossziék.

⁷³ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/5/1957. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Osztályának értesítései Hajdu László, Kiss Dénes, Magyar László, Nedelykov Milán, Répászky Ernő és Sztítás Emerencia közbiztonsági őrizetbe helyezéséről, 1957. márc. 22.

⁷⁴ MNL OL XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–4/6/1957. Eltávolítandók az egyetemről, 1957. márc. 29.; Fegyelmi eljárás alá vonás, 1957. márc. 30. Jelen tanulmány a továbbiakban nem foglalkozik részletesen az oktatók ellen indított fegyelmi eljárásokkal. Minthogy azonban világosan látszik, hogy a jogi kari eljárásokban igen fontos szerepet játszottak az oktatók közötti nézeteltérések, megjegyzendő, hogy az ekkor megvádolt négy oktató közül csak a Marxizmus-Leninizmus Tanszék vezetőjének neve bukkan fel Wimmer Imre, „*Febérekönyvé*”-ben a pártszervezet alakítása körüli konfliktusok kapcsán. Ám esetében a fegyelmi eljárás indítására vonatkozó javaslatot a kari pártszervezet még aznap visszavonta és javasolta, hogy a dékán az eljárás mellőzésével tegyen javaslatot az MM-nél a docens áthelyezésére, melyet Kauser meg is tett, és az oktató távozott a karról. A Terv- és Pénzügyi Osztály vezetője elleni vizsgálatot az MM megszüntette, így eljárás három oktató, Degré Alajos, Gál Gyula és Kislégyi Nagy Dénes ellen indult. Utóbbi ügyét, minthogy tanszékvezető egyetemi tanárról volt szó, az MM vizsgálta, így az intézményen belül ténylegesen két oktató ellen indult fegyelmi eljárás. MNL OL

információk egy része minden bizonnyal a pártalapszervezet számára is új volt: március 26-án ugyanis még kiállítottak egy igazolást az egyik, néhány nappal később azonnali el-távolításra javasolt hallgató számára arról, hogy ellene semmi kifogásuk nincs.⁷⁵

A helyzet mindkét intézményvezetőt lépéskényszerbe hozta: március 30-án – három héttel a központi utasítás előtt – elrendelték a névlistán szereplő személyekkel szemben a fegyelmi eljárások megindítását, és eltiltották a hallgatókat az órák látogatásától.

A fegyelmi tárgyalások

A hatályos szabályzat szerint a fegyelmi bizottságot öt személy alkotta: egy oktató, egy tanulmányi előadó, egy pártszervezet által megbízott oktató, illetve egy, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) által delegált hallgató; míg az elnöki tisztelet egy egyetemi (főiskolai) tanárnak vagy docensnek, kivételes esetben adjunktusnak kellett betöltenie.⁷⁶ A bizottságok összeállítása mindkét intézményben nehézségekbe ütközött, és ebben csak az egyik – és nem is a legjelentősebb – problémát jelentette, hogy a DISZ ekkor már nem létezett. A szabályzat ezen kitételét mindkét intézményben úgy értelmezték, hogy egy tagot a hallgatói ifjúsági szervezetnek kell delegálnia.

A jogi karon ez a KISZ néhány napja működő szervezete volt, mely 1957. március végén alakult meg 17 taggal. A létrejötté körüli nehézségeket a későbbi jelentések és összefoglalások hasonlóképp jellemezték: „a hallgatóságra a teljes passzivitás, közömbösség, a párt és a KISZ iránti bizalmatlanság, teljes ideológiai zűrzavar volt jellemző. A munkát szinte lehetetlenné tette az elszigeteltség. A kommunista hallgatókkal nem álltak szóba, politikai vitákba velük nem bocsátkoztak.”⁷⁷ A szervezet létrejöttében természetesen a pártszervezet hallgatói tagjai is aktívan részt vettek és a KISZ-t kezdettől bevonták az eljárások lebonyolításába: a fegyelmi bizottságba a KISZ egyik főszervezőjét delegálták, a tagok pedig – egy későbbi pártjelentés szerint – „az egyetemi hallgatók előtt ismertették (...), hogy kiket és milyen okok folytán vontak felelősségre.”⁷⁸

A KISZ a pedagógiai főiskolán ekkor még nem szerveződött meg, csak 1957 áprilisában jött létre nyolc párttag hallgató szervezésében.⁷⁹ Így a bizottság egyik hallgató tagját hivatalosan a MEFESZ delegálta. A főiskolai MEFESZ 1957-es ténykedéséről alig rendelkezünk információkkal: a szervezet a Főiskolai Tanács egyik jegyzőkönyve szerint február elején még nem is létezett, vélhetően nem sokkal a fegyelmi eljárások elrendelése előtt hívták életre.⁸⁰ A MEFESZ-szervezet megalakításának kezdeményezője nem ismert, ám gyanítható, hogy megalakítása az orvosegyetemi MEFESZ márciusi „újjáéledésével”

XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–4/6/1957. Hallgatók fegyelmi eljárás alá vonása, 1957. márc. 30.; 14/55–25/3. Felhívásra jelentéstétel a Pécsi Jogi Karon a múlt év őszi események miatt indult fegyelmi eljárásokról, 1957. máj. 23.

⁷⁵ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv S. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

⁷⁶ FSZAB 1955. 262.

⁷⁷ VARGA-SABJÁN 1980. 319. Vö. MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ő. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.

⁷⁸ MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ő. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.

⁷⁹ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ő. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

⁸⁰ PTE EL VIII.205.a. A PPF 1957. febr. 9-i tanácsülése.

hasonló módon ment végbe, melyről a POTE pártbizottságának vezetőségi tagja egy áprilisi budapesti KISZ-értekezleten a következőképp számolt be: elmondása szerint, miután március elején megkezdődött a *Dunántúli Napló*ban az „ellenforradalmár” orvostanhallgatókat leleplező, „*Kik csapták be az egyetemi hallgatókat?*” című cikksorozat, „*jött az egész MEFESZ vezetőség, felkeresték a pártszervezetet és elmondták, hogy tulajdonképpen nincs is MEFESZ. Jó, – gondoltuk mi, akkor majd mi csinálunk! Meg is alakítottuk és kimondtuk, hogy elismerjük a párt vezetését.*”⁸¹ A beszámoló a POTE-n lezajlott eseményeket, a kommunista hallgatók MEFESZ-be való beépülésének és bomlasztásának központilag is támogatott folyamatát írja le,⁸² de hasonló történhetett a pedagógiai főiskolán is, ahol az MSZMP képviselője szintén részt vett a MEFESZ Szervező Bizottságának alakuló ülésén.⁸³ A főiskolai MEFESZ látszatjellegét az is alátámasztja, hogy a fegyelmi bizottsági tag delegálásán kívül semmilyen egyéb tevékenysége sem ismert, ráadásul a MEFESZ-delegált hallgató júniusban már az MSZMP képviselőjeként volt jelen egy hosszabban elhúzóó tárgyaláson.⁸⁴

Egy ifjúsági szervezet fiktív megalkotásánál is nagyobb nehézséget okozott azonban az oktatói tagok kijelölése. A pártonkívüli oktatók mindkét intézményben kifejezetten húzódoztak a feladat elől. „[A]z ellenforradalom aktivistáinak gyakorlati felszámolása”-ban „*csak az alapítótágok vettek részt.*” – számolt be a bizottságok felállításáról a főiskolai pártszervezet egy évvel később. „*A többieknek [ti. a csak április folyamán átigazolt egykori MDP-tagoknak – P. P.] fenntartásaik voltak. Nem akartak ú. n. – »hálátlan« – feladatokat megoldani. Csak kizárólag az alapítótágokra lehetett számítani az ilyen jellegű feladatok megoldásában. (...) Nem párttag oktatóink még a fegyelmi bizottságban sem kívántak résztvenni.*”⁸⁵ Az MSZMP-alapszervezetek oktatói tagjai azonban mindkét intézményben szívesen vállalták a bizottsági tagságot, ám a pártszervezetek alacsony létszáma miatt a kötelezően oktatói helyek betöltése után az MSZMP saját képviseletére már csak egy-egy párttag hallgatót tudott delegálni. Ennek következtében mindkét fegyelmi bizottságban – szabálytalanul – két-két hallgató vett részt. A PPF-n a bizottság elnöke a két főiskolai párttag oktató egyike, Boros Istvánné, az Orosz Tanszék főiskolai tanára lett, a jogi karon az elnöki tisztelet egy pártonkívüli oktató, Vargha László, a Polgári Perjogi Tanszék egyetemi adjunktusa töltötte be.⁸⁶ Április folyamán – főleg a volt MDP-tagok átigazolása május

81 MNL OL M-KS 288–21/1957. 11. ó. e. Jegyzőkönyv 1957. április 8-án a Lenin Intézetben megtartott egyetemisták értekezletéről [sic!], 1957. ápr. 8.

82 A MEFESZ belülről történő bomlasztásának folyamatára lásd GARAMVÖLGYI 1967. 427–432.; BECK – GERMUSKA 1997. 125–126.; VIDA 2007. 40–45.; ARGEJÓ 2010. 135–136. Vö. „*Feladatul adtuk a kommunista fiataloknak, hogy vegyék át a MEFESZ vezetését és kötelesek a MEFESZ-ben politikai tevékenységet kifejteni.*” MNL OL M-KS 288–21/1957. Tájékoztató az egyetemek helyzetéről, 1957. márc. 28.

83 MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–K29/1957. K. Irén fellebbezése, d. n.

84 MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/5/1957. Jegyzőkönyv Hajdu László, Kiss Dénes, Magyar László, Nedelykov Milán, Répászky Ernő és Sztítás Emerencia fegyelmi bizottsági tárgyalásról, 1957. márc. 30.; MNL OL XIX-I-2-f. 638. d. 847/855–F14/1957. Jegyzőkönyv F. István fegyelmi tárgyalásáról, 1957. jún. 11.

85 MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ó. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

86 A jogi karon a párttag oktatók között ekkor nem volt olyan, aki a fegyelmi szabályzatnak megfelelően legalább adjunktusi beosztásban dolgozott volna. A bizottság szabálytalan voltára az egyik vádlott joghallgató is rámutatott. Ekkor azt a választ kapta, hogy azért vesz részt két hallgató a bizottságban, mert „*az MSZMP nem tudott professzor tagot biztosítani.*” MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. Erika fellebbezése, 1957. jún. 1. A jogi karon ekkor három párttag professzor volt, de – ahogy említettük – egyikük sem volt még a jogi kari alapszervezet tagja. Közülük ketten Budapestről lejáró oktatók voltak, így fegyelmi bizottságba való

1-jei határidejének közeledtével – mindkét intézményben nőtt a pártszervezetbe belépő oktatók száma, a bizottságok összetétele azonban nem változott.⁸⁷

A vádak elsősorban a hallgatók 1956. október végi – november eleji tevékenységét vették alapul. A vádpontok között leggyakrabban az „ellenforradalmi” agitáció, azaz „uszítás” vagy „lázítás” valamilyen formája szerepelt. Ide tartozott az 1956. október 22-i Diákparlamenten vagy az egyetemi munkástanácsban tett felszólalás; a hallgatói követelések ismertetése röplapkészítéssel, vagy az üzemekbe és falvakba kiküldött csoportok tagjaként; „jelszavak kiabálása” a városi tüntetéseken vagy a november végi sztrájkra való „uszítás”. A másik leggyakoribb vádpont a nemzetőrségi tagság volt: ez a férfihallgatók fegyveres őrszolgálatát jelentette, nőhallgatók esetében például jegyzőkönyv-gépelést, a kollégiumi portán ellátott telefonszolgálatot, vagy éppen a nemzetőrség tagjai számára történő tea főzést. Öt hallgatót a november 4-e utáni mecseki harcokban való részvétellel is megvádoltak. A joghallgatók esetében az októberi tevékenységek „hatályát” automatikusan meghosszabbították, így a vádpontok minden joghallgatónál kiegészültek közelmúltbeli eseményekkel is. Szinte mindegyiküket meggyanúsították a januári *Bánk bán*-előadásra tervezett demonstráció szervezésével, két hallgatót pedig azzal, hogy az oktatás januári megkezdésekor „*a jobboldali erők*”-kel való szimpatizálása jelenként szakállt növesztett.⁸⁸ Több hallgató esetében szerepelt vádpontként az alakuló pártszervezetre vagy a kommunista hallgatókra tett lejárató kijelentés, egy hallgatónak pedig azt (is) felrótták, hogy nem viszonzza kommunista hallgatótársai köszönését és másokat is erre buzdít.⁸⁹

A fegyelmi bizottságok első feladata az volt, hogy meggyőződjön arról, a vádpontokban említett események valóban megtörténtek-e. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányságtól érkező információkat a két intézményben különbözőképp kezelték. A főiskola bizottsága ezeket – a vádlott bármilyen tagadása ellenére – tényként kezelte, és a büntetés kiszabásakor súlyosbító tényezőnek vette, hogyha a vádlott ezek közül egyet sem volt hajlandó elismerni.⁹⁰ Ugyanígy elfogadta a közbiztonsági őrizetbe vett hallgatókkal szemben megfogalmazott vádakot, és már a tárgyalások első napján, március 30-án mérlegelés nélkül javaslatot tett e hallgatók összes egyetemről és főiskoláról való kizárására.⁹¹ A jogi kari dékánnak azonban a közbiztonsági őrizetbe vett hallgatókkal szembeni vádak kapcsán fenntartásai voltak: úgy vélte, ezeket, minthogy nem jogerős bírósági ítéleten alapulnak,

jelölésük nem lett volna praktikus. A harmadik párttag professzor, Kocsis Mihály több ügyben is tanúként, illetve vádlóként szerepelt, így elképzelhető, hogy bizottsági elnöki megbízatására a körülötte kialakult feszült helyzet és az ügyekben való érintettsége miatt nem került sor.

⁸⁷ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ő. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

⁸⁸ MNL OL XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–4/6/1957. Eltávolítandók az egyetemről, 1957. márc. 29. Vö. „*Volt olyan (...) – és ez a többség – aki még mindig hitt – mint egyes fanatikusok 1944 végén – a »csodafegyverben«, a mi esetünkben az ellenforradalom – mégiscsak minden ellenére győzelmében«, a Nyugat, főleg az USA segítségével, és várta, várta tüntető szakállal vagy anélkül konok állhatatossággal az Amerikaiak eljövételét [sic!].*” – jellemezte Wimmer Imre a jogi kar „*Fehérkönyvé*”-ben az oktatás megkezdésének napjait. PEK TGYO ETKK MS 1243. II.11. Jogtudományegyetemi Fehérkönyv III., 1957. máj. 27.

⁸⁹ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv Sz. István fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 24.

⁹⁰ Pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. Jegyzőkönyv O. Géza fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 1.; 847/855–11/8/1957. Jegyzőkönyv K. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. márc. 30.

⁹¹ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/5/1957. Jegyzőkönyv Hajdu László, Kiss Dénes, Magyar László, Nedelykov Milán, Répászky Ernő és Szitás Emerencia fegyelmi bizottsági tárgyalásáról, 1957. márc. 30.

nem lehet „*minden további nélkül*” fegyelmi határozat alapjául szolgáló tényállásként elfogadni.⁹² A dékán nem kérdőjelezte meg a vádak valóságtartalmát, de úgy látta, hogy az eljárás a hallgatók jelenléte nélkül nem folytatható le szabályosan, hiszen a hallgatók nem élhetnek a védekezés lehetőségével. Ezért március végén sürgős elvi állásfoglalást kért a minisztériumtól, a közbiztonsági őrizetbe vett hallgatók elleni eljárást pedig felfüggesztette.

A vádak bizonyítására két hallgató esetében tárgyi bizonyíték is rendelkezésre állt, miután a jogi kari fegyelmi bizottság a tanulmányi osztály egyik előadójának az egyetemi munkástanács 1956. november 2-i és 3-i ülésén készített jegyzeteit hitelesítés híján is az ülésről készített jegyzőkönyvnek ismerte el.⁹³ A feljegyzés alapján két joghallgatót vádoltak meg, egyiküket azzal, hogy amikor a munkástanács ülésén szóba került, hogy a hallgatók folytassák-e a tanulást vagy maradjanak-e fegyverben, a hallgató az utóbbit támogatta. Ennek bizonyítéka az volt, hogy neve mellett a jegyzetben a következő tőmondatos megjegyzések szerepeltek: „*Fegyverben kell maradni, hangsúlyozni*”, illetve „*Egység – orosz menjen ki*” [sic!].⁹⁴

A vádpontok többségének bizonyítása csak tanúk kihallgatásával volt lehetséges, illetve lett volna: a főiskolán a mindössze néhány nap alatt lefolytatott vizsgálat során ugyanis egyetlen tanút sem hívtak be. A jogi karon több tanút is meghallgattak, ám kivétel nélkül a vád tanúit. A vádlottak által megnevezett tanúk behívását gyakran elutasították. Ennek következtében többször is előfordult, hogy a vádlott és a tanú(k) ellentmondtak egymásnak, szembesítésük sikertelen volt, ennek ellenére a bizottság – szintén kivétel nélkül – elfogadta a tanú(k) állításait vagy következtetéseit.⁹⁵

Ennek oka egyrészt a tanúk személyében keresendő: jó részük párt- vagy KISZ-tag volt, akiknek szavahihetősége a bizottság számára vitán felül állt. K. Erika joghallgató ügyében például az egyik vád egy párttag hallgató írásos nyilatkozatán alapult, mely szerint K. az egyetemisták egy csoportját arra biztatta, hogy amíg a Diákparlament követeléseit nem teljesítik – köztük a szovjet csapatok kivonását – addig ne kezdjék újra a tanulást. K. Erika ezt tagadta, a bizottság azonban nem látta szükségét annak, hogy az állítólagos csoport tagjait is meghallgassa, akik közül egyébként a tanú egyet sem nevezett meg. A bizottság a vádat egyetlen tanú vallomása alapján is bizonyítottnak látta és belefoglalta a kizárási határozat indoklásába is.⁹⁶

Másrészt a bizottság tagjai több esetben maguk is tanúként vettek részt a tárgyalásokon. Az intézményen belül zajló fegyelmi eljárások során a bizottság tagjai és a vádlott nagy valószínűséggel ismerték egymást. Évfolyamtársak, szaktársak lehettek, de az oktatóknak is kialakulhatott előzetes benyomásuk a vádlottakról az előadásokon, szemináriumokon tanúsított magatartásuk alapján. A bizottság tagjai ugyanúgy jelen lehettek egyes forradalmi eseményeknél, illetve társaik, kollégáik elmondása alapján lehetett azokról

⁹² MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/10/1957. K. Tibor és P. Zoltán joghallgatók közbiztonsági őrizetbe helyezése, 1957. márc. 29.

⁹³ Az egyetemi munkástanács működéséről részletesen lásd Rozs 2004. 382–383.

⁹⁴ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/1957. Jegyzőkönyv Sz. Árpád fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

⁹⁵ Vö. ARGEJÓ 2010. 139.

⁹⁶ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv K. Erika fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 15.; Határozati javaslat K. Erika fegyelmi ügyében, 1957. ápr. 26.

előzetes ismeretük. A személyes érintettség két joghallgató tárgyalásán nyilvánvaló volt: mindkettőjük esetében ugyanis a fegyelmi bizottság egy-egy hallgató tagjára tett sértő megjegyzés is szerepelt a vádak között. S. Ferencet azzal vádolták, hogy a KISZ-által delegált bizottsági tagról azt mondta, hogy a pártbizottság lefoglalt irataiban a „nem megbízhatók” között tartották nyilván.⁹⁷ B. Erzsébetet pedig azzal, hogy a bizottság MSZMP által delegált hallgatói tagjára „gyűlölködő” megjegyzést tett, amikor – egy KISZ-tag tanúvallomása szerint – azt mondta, hogy „vele nem lehet vitatkozni, hanem fenéken kellene őt rúgni”.⁹⁸ A kijelentéseket mindkét vádlott tagadta.

Mindezek következtében a kifogásolt cselekmények megtörténtét a legtöbb esetben a fegyelmi bizottságok bizonyítottak látták – sok esetben ezt egyébként maguk a vádlottak is elismerték. Ezt követően a bizottságnak azt kellett eldöntenie, hogy az elkövetett cselekményekhez „ellenforradalmi” szándék fűződött-e, vagy a vádlottak esetében megtévedt, megtévesztett hallgatókról van-e szó. Ebbe a két, korántsem egzakt kategóriába való besorolás döntötte el, hogy a megvádolt hallgató súlyosabb vagy enyhébb büntetésben részesült-e. A határozati javaslatok alapján súlyosabb büntetéssel, azaz kizárással vagy bizonyos időre szóló kitiltással azokat sújtották, akiket nem az „ellenforradalmi” események egyszerű résztvevőinek, hanem alakítóinak tekintettek. A főiskolások esetében az „ellenforradalmi” szándék magából a cselekményből következett. A jogi karon ez kiegészült azzal, hogy a bizottság a vádlott októberi eseményeket követő magatartását is vizsgálta, és amennyiben azt elfogadhatatlannak vélte, ez mintegy visszamenőleg igazolta az októberi, „ellenforradalmi” célokat is.⁹⁹ Ennek köszönhető, hogy miközben a tárgyalásokon a megvádolt hallgatók az események megtörténtének jó részét elismerték, a vádak alapján véve tagadták: elutasították, hogy azok a fegyelmi bizottság által feltételezett „ellenforradalmi” szándékkal történtek volna.¹⁰⁰

A büntetés kiszabásakor enyhítő körülménynek tekintették, ha a hallgató korábban nem részesült fegyelmi büntetésben, de az 1956 előtti gyakorlattal szemben a kiváló tanulmányi eredmény vagy aktív közösségi munka nem javított a vádlottak helyzetén, akik között egykori DISZ-titkár és -csoportvezető is volt. Súlyosbító körülménynek számított egy-egy korábbi fegyelmi határozat, illetve a főiskolásoknál – ahogy láttuk – az, ha egy vádat sem voltak hajlandók elismerni. Egy joghallgató esetében pedig súlyosbító körülménynek vették azt is, hogy szakérettségivel került az egyetemre, mivel ő – a határozat indoklása szerint – az ellen a „rendszer” ellen fordult, amelynek továbbtanulását köszönhette.¹⁰¹

A főiskolán mindössze néhány nap alatt megszülettek a javaslatok, melyeket Wéber Mihály a főiskolai MSZMP-alapszervezettel külön is egyeztetve 1957. április 5-én hagyott jóvá. Amikor Szigeti József miniszterhelyettes április 19-én elrendelte az eljárások megin-

⁹⁷ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv S. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

⁹⁸ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv B. Erzsébet fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 18.

⁹⁹ A jogi kari tárgyalások során több hallgatónak is tettek fel az aktuális politikai állásfoglalásra vonatkozó kérdést, minden esetben ugyanazt: mi a véleménye a szovjet csapatok itt tartózkodásáról? Pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv T. Anna fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 18.

¹⁰⁰ Vö. BECK – GERMUSKA 1997. 184.

¹⁰¹ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/1957. Fegyelmi határozat K. László ügyében, 1957. máj. 18. Vö. BECK – GERMUSKA 1997. 184.

dítását, a főiskolai tárgyalások dokumentációja, kilenc hallgató fellebbezésével együtt már a minisztériumban volt. Amikor pedig Szigeti április 27-én az MM-ben tartott értekezleten az illetékes pártszervek jelenlétében eligazította a felsőoktatási intézmények vezetőit – köztük Kausert és Wébert – az eljárások során alkalmazandó szempontokról, már a jogi kar fegyelmi bizottsága is szinte minden hallgató ügyében meghozta javaslatát. Az eljárások elsőfokú lezárásához már csak a dékán határozata hiányzott.

A döntések során az intézményvezetők egyetlen esetben sem írták felül a fegyelmi bizottságok javaslatait.¹⁰² A két pécsi intézményben 1957. április–június folyamán a közvetkező elsőfokú határozatok születtek:

	Kizárás valamennyi egyetemről és főiskoláról		Kizárás az intézményből		Kitiltás az intézményből 2–4 félévre	Megrovás	Össz.
	Fegyelmi eljárás során	Közbizt. őrizet vagy büntetőeljárás miatt	Fegyelmi eljárás során	1957. márc.-ig meg nem jelent hallgatók (disszidáltak)			
PTE ÁJK	3	5	4	11	4	6	33
PPF	1	6	10	15	1	10	43
Össz.	4	11	14	26	5	16	76

A PPF Tanulmányi Osztályának 1957. április végi kimutatásából ismert az érintett főiskolások társadalmi megoszlása is. Eszerint 1956. október 23. után összesen 41 hallgató részesült fegyelmi büntetésben, 63%-uk a munkás- vagy parasztszármazású hallgatók közül került ki. Arányuk a két legsúlyosabb büntetés esetén ennél is magasabb, 71% volt.¹⁰³

A fellebbezések

A fegyelmi büntetésben részesült egyetemi és főiskolai hallgatók 1957 tavaszán–nyarán íródott kérvényei közvetlenül az érintettektől származó információkkal egészítik ki az eljárások körülményeinek vizsgálatát. A jegyzőkönyvek gyakran egyszerűsítő, érveket összemosó, egyes szám 3. személyben elmesélt történetei helyett e beadványokban a hallgatóknak elvben lehetőségük volt arra, hogy „saját hangjukon” szólaljanak meg. A fellebbezéseket mégsem tekinthetjük olyan írásműveknek, melyekben a hallgatók saját „ötvenhatos” történetüket mesélik el. A kérvények ugyanis nem a visszaemlékezés, az eseményeknek az egyéni emlékezetre épülő, lehető legpontosabb rekonstrukciójának céljával készültek.¹⁰⁴ A fellebbező ugyanis egy számára káros döntés megváltoztatását igyekszik ki-

¹⁰²Más volt a helyzet az oktatók elleni eljárásoknál. Kauser ugyanis tudatosan szembe menve a fegyelmi bizottság és pártszervezet javaslatával Degré Alajos és Gál Gyula esetében is enyhébb büntetés mellett döntött. MNL OL XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–25/5. Kauser Lipót levele a PTE ÁJK pártszervezetének Intézőbizottságához (másolat), 1957. máj. 17.

¹⁰³PTE EL VIII.205.b. 346/1957. Kimutatás a pécsi Pedagógiai Főiskola 1956/57. tanév fegyelmi határozatairól [sic!], 1957. ápr. 20. Az általam közölt összesítés 43 főiskolás adatait tartalmazza, két hallgató esetében ugyanis csak májusban, illetve júniusban fejeződött be az eljárás, kizárással, illetve 3 féléves kitiltással.

¹⁰⁴GYÁNI 2008. 274.

eszközölni, ennek érdekében az eseményeket oly módon beszéli el, hogy az ügyét elbírálókat igazáról meggyőzze.¹⁰⁵ A hallgatók pedig ebben a helyzetben nem tekinthettek el attól, hogy az épp berendezkedő, ügyükben illetékes hatalom az ötvenhatos eseményekről saját, kizárólagosnak tekintett értelmezéssel bír. Sikerre akkor számíthattak, ha szerepvállalásukról maguk is egy, az ellenforradalom központilag meghatározott narratívájába illeszkedő elbeszélést alkotnak meg.¹⁰⁶ Ennek következtében például egyikük sem kérdőjelezte meg, hogy 1956 októberében Magyarországon ellenforradalom zajlott.

A vádak szükségszerűen strukturálták a beadványok tartalmát. A hallgatók döntően ezekre reflektáltak, hiszen újabb események elbeszélésével esetleg újabb vádakot kockáztattak volna. A fellebbezések így módon többnyire meglehetősen szűk kontextusban szólnak az októberi és az azt követő történésekről.¹⁰⁷ A kérvények tartalmának kialakításában mindemellett kiemelt szerepet játszott, hogy a fellebbezéseket a minisztériumnak, tehát egy „kívülállónak” nyújtották be. Ennek megfelelően a hallgatók elbeszélései – a tárgyalásokon tett vallomásokhoz képest – olyan új mozzanatokkal is kiegészültek, melyek azt szolgálták, hogy az eseményeket egy a helyi történésekkel és viszonyokkal tisztában nem lévő szereplő is megértse. Ez a körülmény lehetőséget nyújtott arra, hogy a hallgatók olyan szempontokra is kitérjenek, melyekről a tárgyaláson nem esett szó, vagy azért, mert nem kérdezték, vagy azért, mert annak felemlgetése az intézmény falain belül rontotta volna helyzetüket. Ez nemcsak a konkrét vádakkal kapcsolatos új információk közlését jelentette, hanem olyan körülmények kiemelését is, melyek esetében a korábbi tapasztalatok és a hivatalos propaganda alapján joggal remélhették, hogy ügyüket előre mozdítja, mint például a szociális helyzet (ti. a munkásszámazás) vagy a korábbi jó tanulmányi eredmények, aktív közösségi munka részletezése. Vagyis minden olyan körülmény, melyet a fegyelmi bizottság a fellebbező szerint nem vett figyelembe, pedig kellett volna.

1957 tavaszán-nyarán 23 hallgatónak volt reális lehetősége a művelődésügyi miniszterhez fellebbezni,¹⁰⁸ közülük 18 érintett – 11 főiskolás és 7 joghallgató – összesen 24

¹⁰⁵A kérvény mint társadalomtörténeti forrás elemzésének szempontjairól részletesen lásd FARKAS 2006. 166–171.

¹⁰⁶Vö. TAKÁCS 2008. 361.; SZAKOLCZAI 2014. 7–8. Az 1956-ot követő megtorlás során keletkezett iratok felhasználásának problémáiról lásd továbbá TAKÁCS 2010; SZAKOLCZAI 2011.

¹⁰⁷Ez alól kivételt jelent K. Ferenc főiskolás fellebbezése. K. ugyanis 1956. október 22-én részt vett a Budapesten tartott DISZ-titkári értekezleten, ahol a jelenlévők azt az instrukciót kapták, hogy a DISZ ekkor elfogadott programját képviselve vegyék át a kezdeményezést a helyi események irányításában. K. ezért részletesen beszámolt október végi – november eleji tevékenységéről, hogy bizonyítsa, mindenben a DISZ akkori programját követte. Ezzel kapcsolatban már csak azért is remélhette ügye pozitív elbírálását, mert Kónya Albert, akinek fellebbezését a minisztériumba címezte, maga is jelen volt az októberi értekezleten. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–K27/1957. K. Ferenc levele Kónya Albertnek, 1957. ápr. 8.; K. Ferenc levele Radich Tivadarnak, 1957. ápr. 13.

¹⁰⁸A hatályos fegyelmi szabályzat szerint a hallgatók a szigorú megrovás, a kizárás és a hosszabb-rövidebb idejű kintlás ellen nyújthattak be fellebbezést. A kutatás során a szigorú megrovás elleni fellebbezéseket a forrásadottságok miatt nem tudtam vizsgálni, ennek elbírálásában ugyanis az intézményvezető volt illetékes. A kintlás és kizárás elleni fellebbezések esetében a rektor, illetve a több karra nem tagolódó egyetemek (mint a PTE ÁJK) és főiskolák (mint a PPF) esetében azonban a felügyeletet gyakorló miniszter járt el. Az ő hatáskörébe tartozott az összes egyetemről és főiskoláról való kizárás elleni fellebbezés elbírálása is. FSZAB 1955. 263–264. A vizsgálatba tehát a három legsúlyosabb büntetéssel szembeni fellebbezéseket lehetett bevonni. Ez 60 hallgatót érintett, e számból azonban szükséges kivonni a disszidáltakat (26 fő) és a közbiztonsági őrizetben lévőket (11 fő), ők ugyanis nem kívántak, vagy nem tudtak élni a fellebbezés lehetőségével.

kérvényt nyújtott be. Beadványaik elsősorban arról tanúskodnak, hogyan viszonyultak az őket érő vádakhoz és milyen érvelési stratégiát választottak annak érdekében, hogy céljukat, tanulmányaik folytatását elérjék.

A tizennyolc fellebbező hallgató közül mindössze ketten fogadták el a határozat indoklását, vagyis azt, hogy tetteiket valóban lehetséges oly módon értelmezni, hogy az fegyelmi büntetés alapjául szolgáljon. E két hallgató elsősorban a döntéshozó jóindulatára apellált. Az egyetemi-főiskolai nemzetőrség egykori századparancsnoka, P. István, akit emellett a pécsi Borforgalmi Vállalat tetején elhelyezett vörös csillag leverésében való közreműködés miatt zártak ki a PPF-ről, 1957. áprilisi fellebbezésében még csak ki sem tért a vele szemben felmerült vádakra:

„Nem akarok szembehelyezkedni a Párt és az állam határozatával, elismerem, hogy hibáztam, de úgy érzem – és ez erős elhatározásom is – hogy a továbbiakban itt a Főiskolán és az oklevél megszerzése után kint az életben helyre tudnám hozni hibámat, ha ezt lehetővé tennék számomra.”¹⁰⁹

A pozitív döntést – csakúgy, mint főiskolás hallgatótársa¹¹⁰ – a tanári pálya iránti mély elhivatottságának hangsúlyozásával, jövőre vonatkozó ígéreteivel, valamint társadalmi helyzetének (munkásszármaszásának) említésével igyekezett kieszközölni.

A többi tizenhat hallgató azonban részletesen érvelt a büntetés felülvizsgálatának szükségessége mellett, kétségbe vonva, hogy az eljárás során az elsőfokú fegyelmi hatóság helyes döntést hozott. A hallgatók több esetben *tényszerűen tagadták* a büntetés alapjául szolgáló események megtörténtét, így például T. Anna joghallgatónő, akit – egyetlen (párttag) hallgatótársának vallomása alapján – azzal vádoltak, hogy az 1956. október 25-i városi tüntetésen ő kezdte el kiabálni a „*Ruszkik haza!*” jelszót. 1957. júniusi fellebbezésében ő a következőképp érvelt:

„Ez semmi esetre sem igaz. Én az egész felolvasás alatt nem tapsoltam és nem is kiabáltam, ezt tudom bizonyítani évfolyamtársaimmal és a többi egyetemi hallgatókkal. A fegyelmi vizsgálóbizottság egyszerűen elfogadta tényként a bejelentést anélkül, hogy meghallgatta volna a gyűlésen mellettem álló társaimat. (...) Politikai ügyekről egyetemen és máshol nem beszéltem, a határozat indoklása erre nem is tud konkrét példát felhozni.”¹¹¹

Ahogy T. Anna, a vádakat tényszerűen tagadó többi hallgató is számos tanút nevezett meg igazra bizonyítására. Egy főiskolás, akit az „ellenforradalmi roham zászlóaljban” való részvétellel vádoltak, azzal is érvelt, hogy a nemzetőrség megszervezésekor már nem is tartózkodott Pécsen. Ennek bizonyítására a családján kívül olyan tanúkat is megnevezett, akik esetében joggal remélhette, hogy szavahihetőségük a fellebbezést elbírálók számára is megkérdőjelezhetetlen lesz: egy helyi pártbizottsági tagot és egy munkásört.¹¹²

A vádakat tényszerűen tagadó joghallgatók közül néhányan „szakmai” érveket is felhoztak, mondván nem nekik kell bebizonyítani, hogy valamit nem tettek meg. Az események megtörténtét véleményük szerint vádlóiknak kellett volna bizonyítani, ez azonban

¹⁰⁹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. P. István fellebbezése, 1957. ápr. 8

¹¹⁰MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B60/1957. B. Katalin fellebbezése, 1957. júl. 10.

¹¹¹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. T. Anna fellebbezése, 1957. jún. 2.

¹¹²MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. O. Géza fellebbezése, 1957. ápr. 9.

hitelt érdemlően nem történt meg, mivel csak a tanúvallomások kritikátlan elfogadását jelentette: „*ha valaki valakit vádol, neki kötelessége azt bizonyítani, nekem, ha valamit tagadok, mint nemleges tény bizonyítanom nem kell.*” – érvelt K. Erika, akit szintén egyetlen párttag hallgatótárs vallomása alapján zártak ki a PTE ÁJK-ról: „*Nem lehet egy ember vádjai alapján bebizonyított tényekről beszélni.*”¹¹³

A megvádolt hallgatók érvelési stratégiájára azonban leggyakrabban az volt jellemző, hogy a vádak *tényszerűen elismerték*, de elutasították, hogy azokat a fegyelmi bizottság helyesen értelmezte volna akkor, amikor háttérükben „ellenforradalmi” szándékot állapított meg. Ezért többen részletesen elemezték október végi motivációikat, ami által a forradalmi eseményekhez, illetve azok központi értelmezéséhez való viszonyukat is feltárták. Néhányan a MSZMP-nek az egyetemi-főiskolai hallgatók forradalmi szerepvállalására vonatkozó, ekkorra már számos fórumon hangoztatott értelmezését felhasználva, cselekedeteiket azzal magyarázták, hogy őket fiatalságuk, meggondolatlanságuk vagy hiányos ideológiai előképzettségük folytán megtévesztették: mindössze sodródtak az eseményekkel. A kizárt főiskolai hallgató, K. Irén így indokolta, hogy miért vonult fel több társával a Mecsekre 1956. november 3-án éjjel:

„Az októberi események a mi főiskolánk életét megzavarták. Diákgyűlések követtek egymást, amelyek hangulata az országos eseményekkel párhuzamosan, azoknak megfelelően változott. Kezdeti, hibákat kijavítani kívánó követeléseinket egyre jobboldalibb jelszavak váltották fel. S ezt, akkor észre sem véve megváltozott az emberek felfogása (...). Megcsalva érezték magukat ott, ahol nem is voltak megcsalva, s helytelen utakon kerestek orvoslást. Ilyen körülmények között, s az események gyors egymásutánja miatt elveszítettem én is bizalmam abban, amiben eddig hittem, s magaménak vallottam a Szovjetunióval kapcsolatban. S azok az elvtársak, akik segíthettek volna, háttérben maradtak, és sodródtam én is a tömeggel. (...) [A]mit tettem, az valóban súlyos véttség a népidemokrácia ellen, ha mai szemmel vizsgáljuk. Azonban ha figyelembe vesszük azt a helyzetet, azt a zűrzavart (...), akkor ez a cselekedet érthető. (...) Elítélem magam mindazért, amit az ellenforradalom oldalán, mint megtévesztett ember tettem (...).” [Kiemelés tőlem – P. P.]¹¹⁴

Többen azzal indokolták a forradalmi eseményekben való részvételüket, hogy az általuk megkérdőjelezhetetlen tekintélynek elfogadott oktatóikat, illetve a felsőbb éves hallgatókat követték: „*Az a tény, hogy a nemzetőrség szervezője, illetve vezetője saját katonai előadótanárom, illetőleg a helyi rendőrség két tisztje volt, törvényes keretet kölcsönzött a dolognak és minket is végre belépésre ösztönzött.*”¹¹⁵ – írta beadványában Cs. Lajos, akinek többek közt azt rótták fel, hogy a nemzetőrség gazdasági jellegű ügyeit intézte.

A megvádolt hallgatók másik része azonban nem fogadta el a „megtévesztett egyetemistákról” szóló, 1957 tavaszán hivatalosan felkínált narratívát. Ők – mintegy elvétve

¹¹³MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. Erika fellebbezése, 1957. jún. 1. Néhány joghallgató tárgyalásokon tett vallomása és fellebbezései világosan árulkodtak előképzettségükről: magabiztosan használtak egyes jogi terminusokat és többször is rámutattak eljárásbeli hibákra, logikai ellentmondásokra. Lásd pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv S. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.; MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv B. Erzsébet fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 18.

¹¹⁴MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–K29/1957. K. Irén fellebbezése, d. n.

¹¹⁵MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Cs. Lajos fellebbezése, [1957. ápr.].

az októberi események értelmezésében 1957 februárjában bekövetkezett ütemváltást – az 1956. decemberi – 1957. januári központi állásfoglalások szellemében bizonyos minőségi különbségekkel szemlélték a forradalom egyes szakaszait, és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ők (illetve az egyetemi-főiskolai hallgatók általában) semmi rosszat sem tettek. Nem vonták kétségbe, hogy 1956 októberében „ellenforradalom” zajlott, de elutasították, hogy azok a cselekedetek, melyek révén kivették részüket az eseményekből, „ellenforradalmi jellegűek” lettek volna.¹¹⁶ S. Ferenc joghallgató, aki a harmadévesek MEFESZ-képviselőjeként vett részt és szólalt fel az egyetemi munkástanács novemberi ülésin, a következőképp érvelt:

„A forradalom alatt különösebb szerepet nem játszottam, köztudomású a legméréskeltebb hallgatók kicsiny csoportjához tartoztam. Az egyetem munkástanácsában vitt szerepemben (októberi események során egyetlen ténykedésem) senki kivetnivalót nem talált. Indítványaim: hallgatók káderanyagának közzlése, lakássegély, egyetemi oktatás megindítása minden ellenforradalmi vonást nélkülöztek.”¹¹⁷

Hasonló érvelés jelentkezett több, a nemzetországban való részvétellel vádolt hallgató fellebbezésében, akik hangsúlyozták, hogy a nemzetország felállítása és szerepvállalásuk is a rendfenntartást, illetve éppen az „ellenforradalmi” jelenségek felerősödésének megakadályozását szolgálta. K. László, akit azért zártak ki, mert a nemzetország tagjaként élelmi-szerszállítmányokat kísért Budapestre, és tíz társával Erdősmeckén, egy Pécs környéki községben tartott gyűlésen „karhatalmi szolgálatot” látott el, így érvelt:

„Pécsett, főként a vidéki hallgatók, akik a diákokotthonban laknak, vagy étkeznek, valamennyien nemzetörök lettek, külön »belépésről« nem beszélhetünk. Ez köztudomású tény, s az is, hogy semmilyen terror cselekményben részt nem vettünk, ilyenre sor sem került, ellenkezőleg a rend fenntartását és az atrocitások megakadályozását elsőrendű feladatunknak tekintettük.”¹¹⁸

Mindezek mellett az „ellenforradalmi” szándékot többen azzal az érveléssel tagadták, hogy szociális helyzetüknél, ti. munkásszármazásuknál fogva sem lehetnek a rendszer elenségei, felhasználva a pártállami ideológia egyik alaptételét, mely a politikai elkötelezettséget a „munkásszármazás” egyenes következményének tekintette (illetve remélte).¹¹⁹

A fellebbezést benyújtók természetesen úgy vélték, érveik és magyarázataik kétségtelenül alátámasztják, hogy esetükben a büntetés kiszabásakor helytelen döntés született. Ehhez hozzájárult az a több beadványban is olvasható felismerés, miszerint a terhükre rótt cselekmény nem több, mint amelyet számos más hallgató is elkövetett a „kritikus na-

¹¹⁶A hallgatók a tárgyalások során és fellebbezéseikben is az időszakra leggyakrabban az „októberi események” megfogalmazást használták, ezzel szemben az „ellenforradalom”, „ellenforradalmi” szavak ritkábban fordultak elő, ha mégis, leggyakrabban tagadó mondatban, az elhatárolódás kifejezéséeként, például: „*semmilyen szervezkedésben és ellenforradalmi megmozdulásban nem vettem részt.*” MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. Erika fellebbezése, 1957. jún. 1.

¹¹⁷Az idézett szövegrésznél a „forradalom” szó alá utólag ráágéptették az „ellen” jelzőt. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. S. Ferenc fellebbezése, d. n.

¹¹⁸Pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. László fellebbezése, 1957. jún. 3.; lásd továbbá: MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv Sz. Árpád fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

¹¹⁹Lásd pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Sz. Mihály fellebbezése, 1957. ápr. 8.; K. Ferenc levele Kónya Albertnek, 1957. ápr. 8.; I. Tibor fellebbezése, 1957. ápr. 23.

pokban”: „Ha részt vettem az eseményekben, csak annyira vettem részt, mint a Főiskola hallgatóinak 90%-a.”¹²⁰ – írta beadványában a röpcédulázással vádolt főiskolás, Sz. Mihály. Minthogy az 1956. október 28-án létrejött nemzetőrségnek mintegy 4–500 tagja volt, az egykori nemzetőrök közül többen hivatkoztak ugyanerre: „[A] velem szemben megállapítható tények súlyával annál kevésbé áll arányban a reám kiszabott fegyelmi büntetés, mert olyan magatartást, ami terhemre megállapítható, legalább még 50–60 (...) hallgató társam tanúsított”¹²¹ – írta a korábban már említett nemzetőr, K. László, aki azzal is érvelhetett, hogy az Erdősmecskére kivonuló tíz társa közül rajta kívül mindössze egyetlen orvostanhallgató ellen indult fegyelmi eljárás, de ő is enyhébb büntetést kapott.

Mindezek következtében több fellebbező is megpróbált választ keresni arra, vajon miért is éppen ők kerültek a vádlottak padjára. Többen is utaltak beadványukban – ki óvatosabban, ki konkrétan fogalmazva – egy-egy párt- vagy KISZ-tag hallgatóval kapcsolatos, politikai kérdésektől független, korábbi időszakokra visszavezethető személyes konfliktusra, nézeteltérésre. Ennek megléte a fegyelmi bizottsági tagokra tett sértő kijelentésekkel vádolt joghallgatók esetén nyilvánvaló volt.¹²² B. Erzsébet joghallgató, akit a bizottság egyik tagjára tett sértő kijelentés mellett azért zártak ki, mert 1957 januárjában arra buzdította társnőit, hogy kaparják le a jogi karral szembeni épületre felmázolt „*Ki az egyetemről a fasisztákkal! – MSZMP*”-feliratot, beadványában részletesen kitért (nevek említése nélkül) a bizottság egyes tagjaival, illetve párttag hallgatókkal kapcsolatos konfliktusaira, remélve, hogy ügye, immár az intézmény falain kívül, pozitív elbírálásban részesül:

„[A] januárban történt jóhiszemű kijelentésemet a fegyelmi bizottság tagjai és az egyetemi pártszervezet képviselői, hallgatótársaim a régi személyi ellentétek szűrőjén filtrálták át és így adtak értelmezést neki. (...) [R]égi személyi ellentétek robbantak most ki közöttünk, mely ellentétek semmiféle politikai színezettel nem bírtak; de most a harag és a megbízatással járó lehetőség az emberből, az évfolyamtársból nyílt ellenséget csinált és valótlán, hajánál fogva előrerángított vádakkal kiálló vádlóvá tette. (...) Lelkiismeretem tiszta, nem egy ellenséges idegen világ ittmaradó fasiszta sauruszaként óhajtok élni, hanem szocialista államunk új és egészséges haladó tagjaként óhajtok dolgozni. Hogy a fegyelmi mást mondott, ennek oka az emberek közötti egyéni ellenszenv kirobbanása, melynek eredője olyan mélyen, és messze elágazó pszichés okokra vezet vissza, mely nem fér és nem is való hivatalos papírra.”¹²³

A konfliktusok gyökereinek felderítésére forrásaink csak részben alkalmasak, hiszen a beadványok is csak egy résztvevő nézőpontját rögzítik. Állításuk alátámasztására, azaz a magánbeszélgetésekben megnyilvánuló nézeteltérések igazolására az intézményi iratanyagokban fennmaradt dokumentumok elvétele alkalmasak. Egy kizárt hallgató esetében azonban a fellebbezésben említett konfliktus bizonyos részleteit egy főiskolai jelentés is alátámasztja. A kizárt főiskolás, K. Irén az ellene indított eljárást – a tévedés lehetőségét fenntartva – nagy részben a vöröskeresztes ruhasegély 1957. január-februári kiosztása körüli problémákra vezette vissza, köztük egy konkrét esetre, amikor is mint a ruhasegélyt

¹²⁰MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Sz. Mihály fellebbezése, 1957. ápr. 8.

¹²¹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. László fellebbezése, 1957. jún. 3.

¹²²Vö. UNGVÁRY 1994. 79.; SZABÓ 2006. 43.

¹²³MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. B. Erzsébet fellebbezése, 1957. jún. 4.

kiosztó bizottság egyik hallgatói tagja egy – név szerint meg nem nevezett – „MSZMP-vezető” hallgató nevét kihúzta az igényjogosultak listájáról.¹²⁴ A segély kiosztása körüli nézeteltérésekre – épp a K. Irén által is említett férfikabátok kiosztása kapcsán – a főiskola Vöröskereszt Bizottságának jelentése is utalt.¹²⁵ A hallgatónő szerint ezt követően az „MSZMP-vezető” hallgató személyesen is megkereste őt, és a beszélgetés során kifaggatta arról, hogy mit is csinált a forradalom alatt, és a hallottakat és ebből fakadó következtetéseit utóbb a fegyelmi bizottság előtt is kifejtette.¹²⁶ A PPF-en a vöröskeresztes segélyt kiosztó bizottság körüli konfliktusok fegyelmi eljárásokban játszott szerepét közvetetten alátámasztja az is, hogy K. Irén fellebbezése szerint 1957. március végén a főiskolai MEFESZ-t megalakító ülésen a vöröskeresztes bizottság másik két hallgatói tagját is kritika érte az MSZMP képviselője részéről:¹²⁷ vélhetően azt a két hallgatót, akik ellen K. Irénnel együtt néhány nap múlva eljárás indult. A segélyosztó bizottság négy hallgatói tagja közül tehát hárman is fegyelmi bizottság elé kerültek: K. Irént és Sz. Mihályt áprilisban kizárták, K. Ágnes szigorú megrovásban és ösztöndíj-megvonásban részesült.

A személyi konfliktusokat felvető hallgatók alapvetően megkérdőjelezték, hogy az eljárások során valóban az októberi „ellenforradalmi” tevékenység megtorlása történik, de néhányan ennél is tovább mentek, és arra is utaltak, hogy tulajdonképpen az egyes cselekedetek és kijelentések felnagyításával és szándékos félreértelmezésével tudatos ellenségképzés zajlik. A korábban már idézett joghallgatónő, B. Erzsébet véleményét – vélhetően elővigyázatosságból – a következő hasonlatba burkolta:

„[S]zerintem mi közöttünk nem voltak fasiszták. Legalábbis az októberi események kapcsán a pécsi egyetem ifjúsága öntudatos és kulturált magatartásával – mellyel kihangsúlyozta szocialista államrendünkhöz való jóviszonyát – ennek ellenkezőjéről győzött meg engem és Pécs város lakosságát. (...) Hogy egyesek (...) az én jóhiszemű kijelentésemet és általában a pécsi egyetemi ifjúság viselkedését másként magyarázzák, annak egyik oka szerintem az, hogy katasztrófális nagy tüzet kiált a kéménytűzre a tűzoltó, csak azért, hogy miután eloltotta a semmi-tűzet, magának nagy érdemeket tulajdonítson.”¹²⁸

N. Tamásné ennél is konkrétan fogalmazott, amikor a fegyelmi bizottság állításait beadványában „koholt, hamis vád”-nak nevezte, melyeket előre „[k]i kellett találni”.¹²⁹ Fellebbezését a PPF 1957 augusztusában kinevezett új igazgatója, Márk Bertalan terjesztette fel a minisztériumba, és javasolta annak elutasítását, mondván a bizottság „összetétele túlnyomó többségben alapító M.Sz.M.P.-tag, ebből következően a Bizottság javaslata garancia ahhoz, hogy N. Tamásné ügyét nem személyi kérdésként kezelték.”¹³⁰

¹²⁴MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. K. Irén fellebbezése, 1957. ápr. 7.

¹²⁵PTE EL VIII.205.a. Bernáth Béla főisk. docensnek, a főiskolai Vöröskereszt Bizottságának tagja beszámolója [sic!], [A PPF 1957. február 9-i tanácsüléséről készített jegyzőkönyv melléklete], 1957. febr. 9.

¹²⁶MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. K. Irén fellebbezése, 1957. ápr. 7.

¹²⁷MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. K. Irén fellebbezése, 1957. ápr. 7.

¹²⁸MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. B. Erzsébet fellebbezése, 1957. jún. 4.

¹²⁹MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–N13/1957. N. Tamásné fellebbezése, 1957. júl. 3. Vö. SZABÓ 2006. 442.

¹³⁰MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–N13/1957. Márk Bertalan levele az MM Felsőoktatási Főosztálynak N. Tamásné fegyelmi ügyének felülvizsgálata tárgyában, 1957. aug. 15.

A fellebbezések sorsa

Az MM Felsőoktatási Főosztálya 1957. április 20-án a főiskolások fellebbezéseinek soron kívüli felülvizsgálatát rendelte el annak érdekében, hogy a kérelmek pozitív elbírálása esetén a gyors döntés lehetővé tegye a hallgatók számára a félév befejezését.¹³¹ Radich Tivadar, az MM Titkárságának helyettes vezetője április 27-én személyesen tárgyalt a minisztériumi értekezletre érkező Wéberrel és az egyik kizárt hallgatóval, ezt követő jelentésében pedig megállapította, hogy *„pusztán a papír forma alapján is megállapítható, hogy a fegyelmi lefolytatása már alaki szempontból is erősen kifogásolható, (a tanúkat nem hallgatták meg, a főiskola igazgatójával konkrét vádakat nem közöltek, a főiskola igazgatója egyik napról a másikra meghozott határozatán változtatott).”*¹³² Így május elején a minisztérium újabb vizsgálatra utasította a Főiskolát, de nem az eljárásbeli hibák miatt. A Felsőoktatási Főosztály álláspontja ugyanis időközben megváltozott. Miközben az ország más felsőoktatási intézményeiben javában zajlottak vagy még el sem kezdődtek a fegyelmi vizsgálatok, a PPF rendkívül gyors eljárása lehetővé tette volna, hogy a szigorú büntetés ellenére a hallgatók más felsőoktatási intézménybe átjelentkezve idővesztés nélkül tegyék le év végi vizsgáikat.¹³³ Így az MM május közepi levelében a büntetés fajtáját, ti. a kizárást kritizálta: *„Tekintettel (...) arra, hogy népi demokrácia ellenes magatartás címén történt a kizárás, nem volna helyes más főiskolára ezeket a hallgatókat felvenni. Így – bár a fegyelmi szabályzat módját ad ilyenfokú büntetés kiszabására – ebben az esetben ilyen fegyelmi határozat meghozatala nem célszerű.”*¹³⁴ Az MM ezért felszólította a Főiskolát, hogy vizsgáltsa felül az ítéleteket, és ha az újabb vizsgálat súlyosbítást indokol, javasolják az ország összes egyeteméről és főiskolájáról való kizárást, ám ha enyhítést, akkor bizonyos időre a főiskoláról tiltsák ki a megvádolt hallgatókat.

Az eljárások így a tanúk kihallgatásával folytatódtak, ám az ítéletek nem változtak. Az ügyben május végén, az ekkor még igazgatóhelyettesként referáló Márk Bertalan jelentése szerint ugyanis a felülvizsgálat semmilyen enyhítő vagy súlyosbító körülményt nem tárt fel, így az ítélet megváltoztatását nem tartották indokoltnak: *„Megjegyezzük – tette hozzá –, hogy nem látjuk akadályát annak, hogy a nevezett hallgatók más főiskolán egy bizonyos idő után tanulmányaikat befejezzék.”*¹³⁵ A kérdésben végül a minisztérium döntött, és június elején hét hallgató büntetését 2 féléves kitiltásra mérsékelte. I. Tibor kizárását, aki

¹³¹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Bolló Bertalan feljegyzése Radich Tivadarnak, 1957. ápr. 20.

¹³²MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. Radich Tivadar feljegyzése Szigeti Józsefnek, 1957. ápr. 29. Az igazgató P. István kizárási javaslatát változtatta meg. A biológia–testnevelés szakos hallgató kizárása ugyanis, minthogy ilyen szak kizárólag Pécsen volt, tulajdonképpen a hallgató összes egyetemről és főiskoláról való kizárását jelentette volna, így Wéber a vádak fenntartása mellett a kizárást 3 féléves eltiltásra módosította. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. P. István ügyében hozott fegyelmi határozat módosítása, 1957. ápr. 25.

¹³³Ezzel a lehetőséggel az egyik főiskolás hallgató már április elején megpróbált élni és felvételét kérte az egri főiskolára. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B28/1957. Bolló Bertalan levele az Egri Pedagógiai Főiskola igazgatójának, 1957. ápr. 20.

¹³⁴MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. MM válasza N. Tamásné, I. Tibor, Sz. Mihály, L. Gusztávné, K. Ferenc, O. Géza, Cs. Lajos és K. Irén fegyelmi ügyeinek felülvizsgálata tárgyában, 1957. máj. 4.

¹³⁵MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/12/1957. Márk Bertalan levele N. Tamásné, I. Tibor, Sz. Mihály, L. Gusztávné, K. Ferenc, Cs. Lajos és K. Irén fegyelmi ügyének felülvizsgálatáról, 1957. máj. 23.

elismerte, hogy november 3-án egy fegyverekkel megrakott autóval ment fel a Mecsekbe, jóváhagyta.¹³⁶ A fent idézett szövegrészből is kitűnik az a szándék, hogy a PPF végső soron nem akarta megakadályozni, hogy a hallgatók máshol fejezzék be tanulmányaikat, de el kívánta kerülni azt, hogy visszakerüljenek a pécsi intézménybe. Ezt támasztja alá az is, hogy 1957 decemberében Márk ismételten arra kérte a minisztériumot, tegye lehetővé, hogy a kitiltott hallgatók inkább a szegedi vagy az egri főiskolán folytassák tanulmányaikat, mondván „[j]elenlétiük a főiskolán nem kívánatos politikai hangulatot keltene a hallgatók körében.”¹³⁷ A minisztérium azonban ragaszkodott korábbi döntéséhez és elutasította a kérést.¹³⁸

A jogi karon az elsőfokú határozatok május közepén születtek, így a hallgatók június elején nyújtották be fellebbezéseiket. A minisztériumi felülvizsgálat azonban meglehetősen elhúzódott, a pécsi joghallgatók ügyében csak október-december folyamán született döntés. Ebben szerepet játszott a közbejött nyári szünet, de az is, hogy június elején az MM már az eljárások mielőbbi lezárására szólította fel a felsőoktatási intézmények vezetőit, így június-július folyamán nagymértékben megszorodtak a minisztériumban az ítéletek jóváhagyásával és felülvizsgálatával kapcsolatos feladatok.

Kauser végül nem hozott határozatot a közbiztonsági őrizetben lévő hallgatók ügyében, minden egyetemről és főiskoláról való kizárásukat az MM mondta ki júliusban. Ezzel egyidejűleg a minisztérium három hallgatónő esetében felülvizsgálatot rendelt el, mivel – ahogy fogalmazott – nem látta „a fegyelmi vétség elkövetését megnyugtatóan bebizonyítva”.¹³⁹ Ezzel egyébként az ekkor már Kauser Lipótot váltó új dékán, Bihari Ottó is egyetértett. Az eljárás szeptemberben a vádlottak által többször javasolt tanúk kihallgatásával folytatódott. Az MM ezt követően 1957 októberében, minthogy két esetben továbbra sem látta bizonyítva a vádak, T. Anna kizárását hatálytalanította, B. Erzsébetét pedig 2 féléves kitiltásra mérsékelte. A többi fellebbező joghallgató érveit elutasították.

*

A két pécsi felsőoktatási intézményben zajló fegyelmi eljárások rekonstrukciója alátámasztja, hogy a megtorlás és a restauráció folyamata elválaszthatatlan egymástól.¹⁴⁰ Az intézmények falain belüli megtorlás okai és körülményei (így elsősorban a vádlottak személyének kiválogatása) a pártszervezetek, valamint a kommunista ifjúsági szervezet megalakulásakor fennállt nehézségeivel magyarázhatók. Az egykori párttagok közötti feszültségek, egyesek tartózkodó álláspontja, valamint a hallgatók nagy többségének bizalmatlansága miatt ugyanis 1957 tavaszán mind a pártszervezetek, mind pedig az ifjúsági szervezetek meglehetősen ingatagnak érzékelték intézményen belüli pozíciójukat, melyhez nagyban hozzájárult az a benyomás, hogy nemcsak az „ellenforradalmárokkal”, de az intézményvezetőkkel is meg kell harcolni. A megalakulás első heteiben az MSZMP- és a

¹³⁶MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/12/1957. Határozat I. Tibor, Sz. Mihály, N. Tamásné, L. Gusztávné, K. Ferenc, Cs. Lajos és K. Irén fegyelmi ügyében, 1957. jún. 1.

¹³⁷MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/27/1957. Márk Bertalan levele az MM Felsőoktatási Főosztálynak, 1957. dec. 10.

¹³⁸MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/27/1957. Bolló Bertalan levele Márk Bertalannak, 1958. jan. 8.

¹³⁹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/1957. Hallgatók fegyelmi ügye, 1957. júl. 31.

¹⁴⁰HUSZÁR 2012. 59–60.

KISZ-szervezetek úgy látták, hogy nem tudják elfoglalni a nekik szánt „helyet” a régi-új struktúrában. A központi állásfoglalást is megelőzve ismerték fel, hogy pozícióik helyreállításához és kiterjesztéséhez a fegyelmi eljárások elsőrangú eszközt jelentenek, s ezt igyekeztek maradéktalanul kihasználni. Mindebben segítségükre jött, hogy a pártonkívüliek e politikai feladatért egyébként sem lelkesedtek. Az eljárások lehetővé tették, hogy megrendszabályozzák egyrészt azokat a hallgatókat és oktatókat, akiknek kezdeti nehézségeiket tulajdonították, másrészt „újracsatolták” váltak a párt- és ifjúsági szervezeten belüli pozíciók is. Az eljárásokban való szinte kizárólagos közreműködés az abból kimaradó hallgatók előtt is a párt visszanyert befolyásáról tanúskodott.

A fegyelmi eljárások utóbb kiemelt helyet nyertek a „párttörténetben”: egy évvel később készült összegző jelentéseiben¹⁴¹ mind a főiskola, mind pedig a jogi kar pártszervezete az eljárásokat az intézményen belüli befolyás megszerzéséért vívott harc első nagy „csatájaként” jelenítette meg, melyet rendkívüli ellenszélben kellett megvívniuk, és amelyben csak elkötelezett tagjaikra számíthattak.

FORRÁSOK

- DMOT I. *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből I. 1945–1953.* Összeáll. KARDOS József – KORNIDESZ Mihály. Budapest, 1990.
- FSZAB 1955 81/1955. (O. K. 18.) O. M. számú utasítás az egyetemi és főiskolai hallgatók fegyelmi szabályzatáról. *Oktatásügyi Közlöny.* Budapest, 1955. 261–264.
- MSZMP IVT III. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, III. 1957. április 5. – 1957. május 17.* Szerk. BARÁTH Magdolna – FEITL István. Budapest, 1993.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 3.1.1. A–88700. „Liliom”
3.1.1. B–89071. „Toldi”
3.1.1. B–94289. „Ibolya”
3.1.2. M–13155. „Vasas”
3.1.2. M–13157. „Magda”
3.1.2. M–22532. „Sárdy”/„Sárdi”
3.1.9. V–141513. Belinszky Barnabás

¹⁴¹MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ő. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.; 8. ő. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- M-KS 276–91. MDP Központi Vezetősége Tudományos és Kulturális Osztálya iratai (1953–1956)
- M-KS 288–21. MSZMP Központi Vezetősége Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (Pártpolitikai Osztálya) (1957–1989)
- M-KS 288-31. MSZMP Központi Vezetősége Tudományos és Kulturális Osztály (1957–1963)
- XIX-I-2-f. Oktatásügyi Minisztérium, Általános iratok (1954–1957)

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL)

- VIII.203. Pécsi Orvostudományi Egyetem iratai (1945, 1950–1999)
- VIII.205. Pécsi Pedagógiai/Tanárképző Főiskola iratai (1948–1982)
- VIII.214. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár iratai (1950–1991)

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya (PEK TGYO)

- ETKK Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának Kézirattára

Dunántúli Napló, 1957.

Magyar Ifjúság, 1957.

Népszabadság, 1957.

IRODALOM

- ARGEJÓ 2010 ARGEJÓ Éva: Az 1956-os forradalom és megtorlás az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. *Múltunk* 55. (2010):2. 122–149.
- BÁN 2008 BÁN Péter: Pécs és Baranya megye forradalmi testületei. In: *Pécs és Baranya 1956-ban*. Szerk. Rozs András. Pécs, 2008. 55–80. (Baranyai Történelmi Közlemények 3.)
- BECK – GERMUSKA 1997 BECK Tibor – GERMUSKA Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Budapest, 1997.
- DEBRECZENI 2004 DEBRECZENI László: *Egy orvos barangolásai börtönországban: Börtön-kálváriám stációi, 1957–1959*. Pécs, 2004.
- DEBRECZENI 2008 DEBRECZENI László: Barangolásaim börtönországban – Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követő megtorlás. In: *Pécs és Baranya 1956-ban*. Szerk. Rozs András. Pécs, 2008. 255–267. (Baranyai Történelmi Közlemények 3.)

- FARKAS 2006 FARKAS Gyöngyi: Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. (A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai.) *Aetas* 21. (2006):4. 146–171.
- FEKETE 2009 FEKETE József: *A szervita rend magyarországi története 1867-től 1950-ig*. Budapest, 2009. (Doktori disszertáció). (<http://doktori.btk.elte.hu/hist/feketejozsef/diss.pdf>) [2016.10.27.]
- HALASI 1980 *Budapesti közéleti névmutató, 1945–1950. I. A budapesti nemzeti bizottságok és népfrentbizottságok tagjai*. Gyűjt. és összeáll. HALASI László. Budapest, 1980. (Budapest Fővárosi Levéltára Kiadványai Levéltári dokumentáció 4.)
- HUSZÁR 2012 HUSZÁR Tibor: *Kádár. A hatalom évei, 1956–1989*. (Második, javított kiadás). Budapest, 2012.
- GARAMVÖLGYI 1967 GARAMVÖLGYI Zoltán: A MEFESz a forradalom második szakaszában. *Új Látóhatár* 10. (1967):5. 399–433.
- GYÁNI 2008 GYÁNI Gábor: A megtorlás és az emlékezet narratívái. In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*. Szerk. SZEDERJESI Cecília. Salgótarján – Budapest, 2008. 273–280.
- PÉTER 1997 PÉTER Károly: *1956 Baranyában*. Pécs, 1997.
- ROZS 2004 ROZS András: Az 1956-os forradalom diákmozgalmi Pécssett és Baranya megyében. In: *Vidéki diákmozgalmak 1956-ban. (Nagy Imre és kora III)*. Szerk. NÉMETHNÉ DIKÁN Nóra – SZABÓ Róbert – VIDA István. Budapest, 2004. 353–402.
- ROZS 2009 ROZS András: Az 1956-os forradalom és szabadságharc Pécssett. In: *A 2006. és 2007. évi Előadások Pécs történetéből c. konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. KAPOSZ Zoltán – VONYÓ József. Pécs, 2009. 297–376. (Tanulmányok Pécs történetéből 20.) (<http://www.pecstortene.hu/index.php/95-tanulmanyok/84-rozs-andras-az-1956-os-forradalom-es-szabadsagharc-pecsett-1-resz>) [2016.09.23.]
- R[UDOLF] 1963 R[UDOLF] L[ORÁNT]: Kauser Lipót (1882–1962). *Jogtudományi Közlöny* 18. (1963):7. 398.
- SÍKFŐI 1980 SÍKFŐI Tamás: Az egyetemi pártszervezet. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 289–306.
- SZABÓ 2006 SZABÓ Róbert: Fegyelmi eljárások a Budapesti Orvostudományi Egyetemen, 1957. *Szabolcs-Szatmár-Beregi szemle: társadalom, tudomány, művészet* 41. (2006):4. 443–455.

- SZAKOLCZAI 2011 SZAKOLCZAI Attila: Vas Gál tanúsága. Bevezetés a peres iratok ötvenhat forrásaként való használatához. *Levéltári Szemle* 61. (2011):3. 3–27.
- SZAKOLCZAI 2014 SZAKOLCZAI Attila: *A Tóth Ilona és társai per komplex vizsgálata*. Budapest, 2014. (Doktori disszertáció). (<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/szakolczaiattilaphd.pdf>) [2016.10.03.]
- SZAMEL 1980 SZAMEL Lajos: A magyar közigazgatási és pénzügyi jog. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 146–168.
- SZOTÁ CZKY 1980 SZOTÁ CZKY Mihály: Az elméleti tárgyak (Politika, Jogelmélet, Bevezetés az állam- és jogtudományokba és Nemzetközi jog). In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 107–176.
- SZÜTS 1978 SZÜTS Emil: A párt szerepe és tevékenysége. In: *A Pécsi Tanárképző Főiskola harminc éve, 1948–1978*. Szerk. KORCSMÁROS Iván. Pécs, 1978. 87–97.
- TAKÁCS 2008 TAKÁCS Tibor: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai. *Buksz* 20. (2008): 4. 353–362.
- TAKÁCS 2009 TAKÁCS Tibor: A fővárosi egyetemistákat ért megtorlás 1956 után. In: *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban. (Nagy Imre és kora V.)*. Szerk. NÉMETHNÉ DIKÁN Nóra – SZABÓ Róbert – VIDA István. Budapest, 2009. 291–331.
- TAKÁCS 2010 TAKÁCS Tibor: Történész a kihallgatósobában. *Betekintő* (2010):2. (http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2010_2_takacs.pdf)[2016.10.02.]
- URBÁN 1993 URBÁN Károly: Bevezető. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei II. 1957. január 25. – 1957. április 2.* Szerk. NÉMETHNÉ VÁGYI Karola – URBÁN Károly. Budapest, 1993. 5–24.
- UNGVÁRY 1994 UNGVÁRY Krisztián: Konzolidáció és megtorlás az ELTE Bölcsészkarán (Az 1956 utáni konzolidáció és megtorlás történetéhez). *Valóság* 37. (1994):1. 72–95.
- VARGA-SABJÁN 1980 VARGA-SABJÁN László: Az egyetemi ifjúsági mozgalom. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 314–325.
- VARGHA 1980 VARGHA László: A bűnügyi tudományok. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 177–196.
- ZINNER 2001 ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, 2001.

**„The Fireman calls ‘Huge Fire!’”
Student Disciplinary Procedures related to the Hungarian Revolution
of 1956 at the Faculty of Law and the Teacher Training College of Pécs**

by Petra Polyák

(Summary)

The retaliations following the Hungarian Revolution of October 1956 reached the institutions of higher education at the end of April 1957. However, in Pécs the first disciplinary procedures had been started almost a month ahead of the central executive order, due to university-college party organizations, as well as the initial difficulties surrounding the Young Communist League. The reason behind this is that both the Hungarian Socialist Workers' Party and the Hungarian Young Communist League movements found their position rather precarious in the movement, when they were founded in February-March, 1957. For them, the disciplinary procedures served as the primary tool to restore and expand their influence. While it allowed the regulation of the students and lecturers who opposed the restoration, it also made the old and new positions redistributive within the party and the youth organizations. The records of these disciplinary trials as well as the appeals of the students both confirm and support the historical conclusion that causal relationship between activity during and retribution after the Revolution was not essential. The conscious creation of an Enemy was evident to some of the accused students as well.